Miscel·lània del CERE 17, 2005: 255-295

EL TORTOSÍ EN EL LÍMIT SEPTENTRIONAL: LA RIBERA D'EBRE

OLGA CUBELLS BARTOLOMÉ
Secció de Lingüística del CERE. URV

JORDI SATORRA MARÍN
UdL

INTRODUCCIÓ

Com afirmen Navarro i Pradilla (1999: 61), "amb el nom de *tortosí* són designats els parlars catalans que s'estenen aproximadament pels territoris que configuren l'actual diòcesi de Tortosa". La majoria dels autors convergeixen en la consideració del tortosí com un conjunt de parlars de transició que comparteix característiques del català nord-occidental i del català valencià.*

El terme *lleidatà*, d'un ús menys freqüent i molt més controvertit, serveix per designar el subdialecte nord-occidental que es caracteritza justament per l'absència d'uns trets marcats —que serien els que defineixen els altres tres subdialectes: ribagorçà, pallarès i tortosí, com indica Turull (1990: 201). Abasta, segons la majoria dels estudiosos, les comarques del Segrià, el Pla d'Urgell i bona part de les Garrigues, l'Urgell, la Noguera i el Baix Cinca.

Tant en un cas com en l'altre el problema més latent en tots els treballs dialectològics consultats és l'establiment dels límits d'aquests dos subdialectes, atès que la frontera entre un i altre varia segons els trets lingüístics que es prenguin en consideració. En aquest sentit, com recorden Navarro i Pradilla (1999: 63), s'hauria de posar molta cura a l'hora de fixar la jerarquia de les isoglosses que definirien el tortosí (i, en el mateix sentit, les que definirien el lleidatà).

* Aquesta investigació s'ha pogut dur a terme gràcies a la beca de predoctorat concedida pel Comissionat per a Universitats i Recerca de la Generalitat de Catalunya (DOGC núm. 2600, de 17 de març de 1998) i a una beca predoctoral concedida per la Universitat de Lleida (3 d'abril de 1998). Aquest treball es va presentar al X Premi d'Assaig Artur Bladé i Desumvila, convocat pel CERE el 2001, i va ser especialment recomanada la seua publicació pels membres del jurat.

No és ara el moment de fer un repàs exhaustiu dels diversos treballs que participen en la disquisició teòrica sobre els límits tant d'un subdialecte com de l'altre, però és important assenyalar la posició de Lluís Gimeno, el qual considera el tortosí un dialecte més dins del català occidental, i també la de Ramon Sistac, que defensa la inexistència d'un subdialecte tortosí. A banda d'aquest debat, la consideració del terme *lleidatà* ha generat també molta literatura. Els treballs que hem consultat sobre la delimitació subdialectal en qüestió són Agustí (ed., 1996), Alcover (1902, 1908*a* i 1908*b*), Alegre (1991), Aragonès (1997), Badia (1951), Barnils (1913 i 1919), Buj (2000), *Caplletra* 25 i 26, Casanovas i Creus (1999), Colomina (1999), Coromines (1954), Cubells (2001), GEC (1990), Gili Gaya (1931), Gimeno (1982, 1986, 1991, 1992, 1994 i 1999), Griera (1920 i 1921), Massip (1989), Moll (1952), Navarro (1996 i 1999), Navarro i Pradilla (1999), Porredon (1992), Recasens (1990 i 1996), Satorra (2000*a*, 2000*b*, 2001), Sistac (1990 i 1998), Solans (1990 i 1996), Turull (1990), Veny (1984, 1991[10] i 1998[12]) i Viaplana (1985 i 1999).

La nostra investigació, partint d'aquest *estat de la qüestió*, se centra en els parlars més septentrionals de la Ribera d'Ebre i en la seua definició dialectal. Però és evident, i postulat reiteradament pels estudiosos de la disciplina dialectològica, que és essencial tindre present l'entorn geolingüístic de l'espai que es pren com a marc d'estudi a l'hora d'iniciar qualsevol investigació que pretengui aportar informació rigorosa i contrastada; és per això que l'anàlisi s'ha ampliat als municipis limítrofs de les comarques de les Garrigues, el Priorat, el Segrià i el Baix Cinca. L'establiment de les varietats dialectals en aquesta zona (tortosí o lleidatà, *a priori*) i, si s'escau, la fixació dels límits és el que es proposa aquesta recerca, l'objectiu final. Per fer-ho, es partirà d'uns trets identificadors dels dos subdialectes, consensuats pels diversos dialectòlegs catalans, i posteriorment en farem una anàlisi. A partir dels resultats que n'obtinguem, presentarem els materials cartografiats i assenyalarem els trets que tenen més importància qualitativa.

Malgrat que el límit entre el tortosí i el lleidatà s'ha fet coincidir sovint amb l'actual divisió provincial, la hipòtesi de partida amb què hem treballat és que, en realitat, la delimitació entre els dos subdialectes és molt més dificultosa i la zona escollida (la Ribera d'Ebre especialment, però també la resta de municipis enquestats) presenta una confluència de trets tant d'una varietat com de l'altra molt més gran del que hom creu.

Les poblacions que hem tingut en compte per realitzar l'estudi són les següents (fig. 1):[1]

– Àrea de Lleida: Baix Cinca: Mequinensa; Segrià: Almatret, Maials i Llardecans; Garrigues: la Granadella, Bovera, Bellaguarda, Juncosa i la Pobla de Cérvoles.

– Àrea de Tarragona: Priorat: Ulldemolins, Margalef de Montsant i la Bisbal de Falset; Ribera d'Ebre: la Palma d'Ebre, Flix, Riba-roja d'Ebre i Faió.[2]

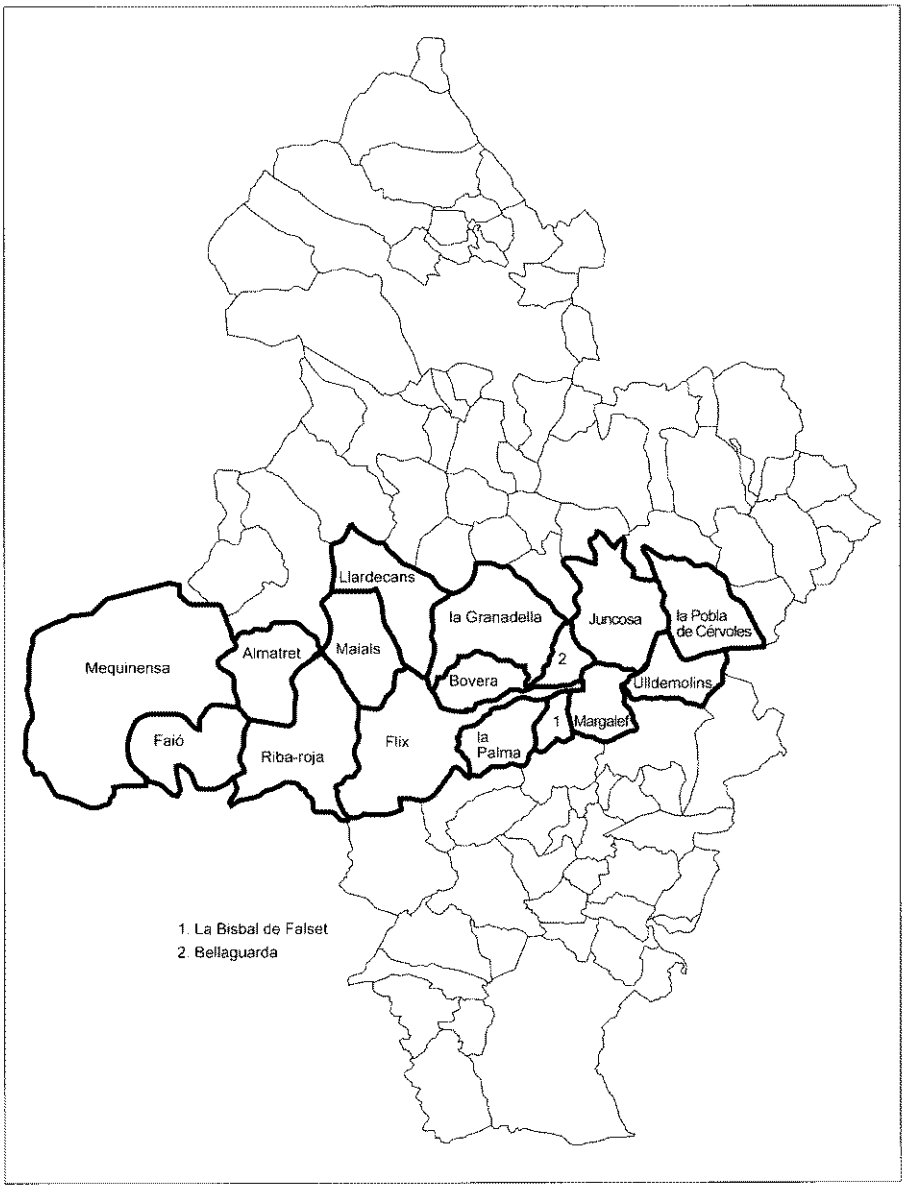

Fig. 1. Mapa base de la zona d'estudi. Es detalla el límit de les comarques del Baix Cinca, les Garrigues, el Priorat, la Ribera d'Ebre i el Segrià

Evitem expressament d'aturar-nos en la descripció de la geografia física, humana i econòmica d'aquestes localitats, atès que l'objectiu de l'estudi és essencialment lingüístic. Les dades elementals de cada població es poden trobar, per exemple, en la *Gran geografia comarcal*, en els volums set i onze. En tot cas, el que és més important de destacar és que en tots els casos es tracta de poblacions eminentment agrícoles, amb un nombre d'habitants censats que no depassa els 5.000.

METODOLOGIA. El recull de material, l'enquesta, els enquestadors i els enquestats

La investigació lingüística en la zona d'estudi es va dur a terme durant l'estiu i la tardor de l'any 2000; previ al treball de camp, es va confegir un qüestionari lingüístic propi i específic, que contenia qüestions d'interès fonètic, morfosintàctic i lèxic i que ens permetria destriar, en cada població, aquelles característiques pròpies del subdialecte tortosí o del lleidatà (es dóna per sabut que els parlars d'aquestes poblacions comparteixen totes aquelles característiques lingüístiques dialectals que són pròpies del català occidental o que són presents en la totalitat de subdialectes nord-occidentals). L'elaboració d'aquest qüestionari es va realitzar a partir de la bibliografia existent sobre els dos subdialectes, de tal manera que es va confegir una taula inicial on apareixien aquells trets lingüístics que distingien un subdialecte de l'altre.[3] Això vol dir que característiques essencials en descripcions lingüístiques monogràfiques, com ara el manteniment o no de les vocals palatals i la medial en posició àtona, no seran tingudes en compte perquè es consideren, per als objectius proposats, no pertinents. Partint, doncs, d'aquesta taula inicial i una vegada elaborat el qüestionari, la següent tasca va ser el desplaçament fins a la zona d'estudi i l'entrevista amb els informants.

Es van escollir tres informants per municipi, que reunissin les característiques ja establertes en aquest tipus d'investigació geolingüística, això és, que fossin nascuts a les localitats estudiades, amb els pares i el cònjuge —quan era el cas— també del poble; tots els informants presentaven un nivell d'instrucció primària i la majoria es dedicaven a les feines del camp o a les feines de casa. La mitjana d'edat seleccionada ha estat de 60 anys en amunt i s'han escollit informants de tots dos sexes. S'ha optat per informants d'aquestes característiques perquè l'objectiu de la recerca requeria contactar amb parlants que conservessin les característiques lingüístiques de la zona en el màxim grau de puresa. En algun cas puntual, el cònjuge era forà, però aquest fet no ens va representar cap obstacle en la recollida de dades.

La majoria de les entrevistes, a més, han estat realitzades conjuntament pels dos autors d'aquest estudi. En tots els casos, s'ha realitzat una transcripció fonètica de les respostes *in situ* i s'ha enregistrat magnetofònicament el material lingüístic.

La recollida de dades ha combinat el mètode indirecte d'interrogació i la conversa semidirigida, per tal d'aconseguir un clima de familiaritat i confiança

en els parlants. La conversa semidirigida girava entorn de la feina tradicional del segar i del batre (o de com es feia la bugada tradicionalment, en el cas que la informant no fos pagesa de professió) i el mètode indirecte obtenia material lingüístic a partir de definicions, frases inacabades, mímica, assenyalament d'objectes o imatges que se'ls ensenyaven. En aquest sentit, un complement al qüestionari ha estat un àlbum de fotografies que facilitava en gran mesura la recollida de dades. El qüestionari ha constat de vuitanta-set entrades, que corresponen als diferents nivells lingüístics.

El contacte amb els entrevistats sempre s'ha realitzat mitjançant algun veí del poble que ens ha fet de lligam, la qual cosa ha facilitat extraordinàriament l'acostament inicial i la tasca de la interrogació.

ANÀLISI DELS TRETS LINGÜÍSTICS CONSIDERATS

Del conjunt de trets lingüístics que hem tingut en compte, alguns han resultat finalment no pertinents per a la divisió subdialectal a l'àrea estudiada; d'altres, en canvi, ens han permès de comprovar la diversitat que trobem en aquesta àrea geogràfica que esdevé zona de transició.

Característiques comunes

En total, el nombre de característiques que han resultat no pertinents són onze:

1. L'articulació de la vocal tònica de l'adjectiu *tou* és en tots els casos una velar semioberta: ['tɔw]. El diftong decreixent es fa sovint [ɔ́w] a algunes zones del domini, pertanyents especialment al català nord-occidental i al català central de transició amb el català nord-occidental (Recasens 1996: 137). Segons Navarro (1992: 21), a *tou* s'articula [ɔ], tot i que procedeix d'una Ō —TŌFU > t[ɔ́]u—, per dissimilació amb la semivocal bilabial que l'acompanya.

2. Quan la /o/ àtona va seguida d'una /i/ o una /u/ tòniques (casos d'assimilació de grau d'obertura, segons Colomina 1995: 28) o quan es troba en contacte amb consonant palatal, s'acostuma a produir el tancament de manera general a totes les localitats enquestades: [kuzí], [kuʎí], [d͡ʒuán] i [d͡ʒuzép]. Aquest tret lingüístic, de tota manera, resulta només parcialment no pertinent, atès que els resultats obtinguts en les entrevistes ens indiquen que els municipis de més al nord i de més a l'est (Segrià, Garrigues i Priorat, bàsicament) manifesten una tendència més gran al tancament de la velar àtona que els de més al sud i oest.

3. El resultat dels grups llatins secundaris T'L, D'L i G'L ha estat una lateral palatal a tot arreu: *espa[ʎ:]a*, *ame[ʎ:]a* i *mo[ʎ:]e*. Pel que fa a *motlle*, a Mequinensa, Almatret i Maials la solució ha estat ['mɔg:le]. Per tant, l'articulació amb lateral allargada (*ame*[l:]*a*) —que sovint s'indica com a característica del subdialecte tortosí, compartida també amb el valencià, bona part del balear i l'alguerès (Navarro 1996: 57; Navarro, Pradilla 1999: 64)— es trobaria en localitats riberenques situades més al sud de la zona escollida en aquest treball.[4]

4. No s'articula la [r] dels infinitius seguits de pronom feble: *canviâ-se-la*. L'articulació de la líquida és pròpia de l'àrea del tortosí del Baix Ebre i del Montsià i també dels parlars valencians (Navarro 1996: 58).

5. El present de subjuntiu d'alguns verbs del II i III grup mai no es veu afectat per l'increment velar: *dorma* i no *dòrmiga*, tal com s'esdevé en els parlars tortosins (Gimeno 1991: 179; 1994: 240).

6. La desinència de la primera persona del present de subjuntiu pren la vocal morfemàtica /a/ per analogia amb la primera persona del present de subjuntiu —*cantessa*— a totes les localitats estudiades. Aquesta solució, segons Veny (1998: 94), va des del Pirineu fins a la Terra Alta i el Baix Ebre. Navarro (2000: 33) limita, en el cas de la Ribera d'Ebre, aquesta característica i situa com a localitats darreres que presenten la desinència /a/ la Torre de l'Espanyol, Vinebre i Ascó, i en el cas de la Terra Alta (1996: 92) hi inclou tota la comarca.

7. No s'ha produït concordança del participi amb el subjecte o complement directe: *aquesta ermita* no l'hai vist *mai*. Navarro (1996: 84) recull la concordança a la Terra Alta, tot i que molt esporàdicament. Solà (1973, II: 85) assenyala que a la majoria d'indrets del domini lingüístic la llengua parlada l'ha abandonat, però Alcover (1908c: 372) demostra que era general fins a principis de segle XX a totes les regions del domini, tant si el participi anava situat davant del complement com si anava darrere.

8. Són generals les construccions que Ginebra (1992) anomena "de doble gerundi", formades amb el verb ANAR en gerundi més un altre verb també en gerundi:[5] *'nant voltant, 'nant fent*. Segons ell, aquesta construcció és també freqüent en el llenguatge col·loquial en tarragoní i presenta un ús força elevat.

9. El futur amb valor imperatiu, detectat per primera vegada per Josep Vallverdú (1976: 8) dins el català occidental i a les comarques que s'estenen més al sud de Balaguer —*pensaràs-hi eh?*—, és viu encara en totes les localitats enquestades (almenys en les generacions més grans).

10. Alguns adjectius d'una terminació presenten flexió en gènere, afegint una *-a* a la forma del masculí: *bastanta, gària/gaira, suficienta, semblanta* i *diferenta*.

11. Alguns dels mots del capítol de lèxic no han presentat variació: *aladre, aixeta, gratis/de franc, rentar/fregar plats, sangonella* i *trebol* (i no *arada, canella, de bades, escurar, sangonera* i *trespol*).

En deu dels onze trets anteriors, totes les localitats de l'estudi han presentat confluència amb la solució lleidatana. L'únic tret lingüístic enregistrat a totes les localitats que és una solució pròpia del tortosí (en oposició al lleidatà, evidentment) és *aixeta* (i no *canella*, tal com assenyala Turull 1990: 205). Segons el DCVB (2/913), però, *aixeta* es recull a l'Alt Urgell, Pla de Lleida, Fraga, Tamarit i Ribera d'Ebre. En el DECat (2/496 *canya*) dins de *canyella* llegim que "l'altra accepció del mot 'aixeta, canuda de font o de bóta': aixeta (de pica) [es recull] a Seròs i Sarroca de les Garrigues".

Característiques diferenciadores

NIVELL FONÈTIC

1. *Vocalisme tònic*

– La vocal palatal tònica del verb *veure* presenta dos articulacions diferents: v[é]ure —solució pròpia dels parlars tortosins juntament amb *vore*— a Mequinensa, Faió, Riba-roja i Flix; v[ɛ́]ure, solució lleidatana, a les altres localitats. Sistac (1998: 64) afirma que aquesta darrera articulació és característica del subdialecte nord-occidental, quan assenyala que en el parlar aneuenc "no hi ha l'oposició típica del nord-occidental entre les *ee* de *vell* i *bell*, *veure* i *beure*" (fig. 2).

– El resultat d'Ĭ i Ē llatines és, com en tot el català occidental, [e] en tretze de les setze localitats estudiades; a les localitats de Margalef, Ulldemolins i la Pobla de Cérvoles, però el resultat és el propi del bloc oriental, [ɛ]. Pere Navarro (vegeu-ho a 1999: 103) ressegueix la isoglossa d'aquest tret fonètic a les comarques de la Ribera d'Ebre, el Priorat, el Baix Camp i la Conca de Barberà; Jordi Satorra (2000) ho estudia a les comarques de l'Urgell i les Garrigues.

En alguns mots, però, no se segueix l'evolució fonètica general, sinó que el resultat és [e] o [ɛ] segons la localitat:

• *problema* < PROBLĒMA:[6] [ɛ́] a la Granadella, Juncosa, la Pobla, Ulldemolins, Margalef i la Bisbal; a la resta [é].

• *bèstia* < BĒSTIA: [ɛ́] a la Granadella i a Juncosa; [é] a la resta.

Segons Coromines (DECat 1/783), "la figura fonètica del mot s'ha unificat, doncs, en el Continent [...] si bé no del tot, car hi ha encara una diferència en el timbre de la *é*. Aquesta és oberta en el català literari, i en els parlars centrals i la major part dels valencians i occidentals".

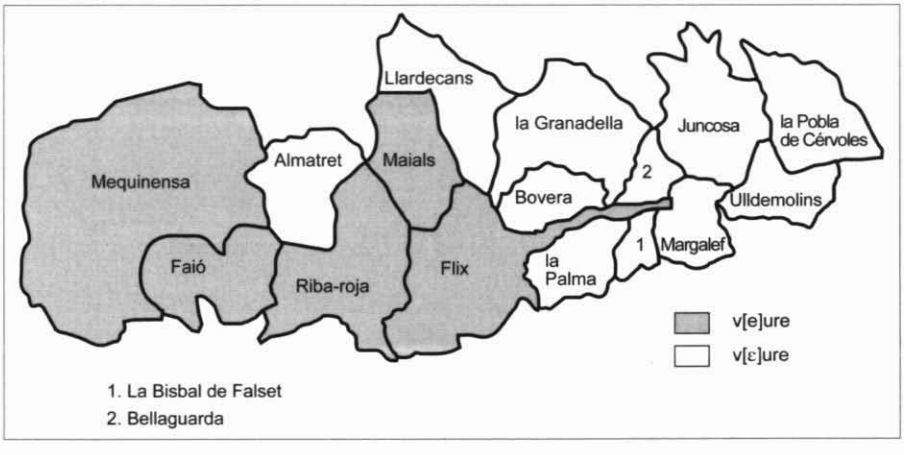

Fig. 2. Veure

– En el cas de *vell* < VĔTULU, el resultat de la vocal tònica presenta una divergència respecte de les regles evolutives generals a set de les localitats estudiades i s'articula, doncs, semioberta ([é]) a Mequinensa, Faió, Almatret, Llardecans, Bovera, la Granadella, Juncosa; [é] a la resta; ambdós articulacions a Maials i a Bellaguarda (fig. 3).

Coromines (DECat 9/85) delimita a bastament l'extensió geogràfica d'aquest fenomen i el situa en el conjunt ribagorçanopallarès, tot indicant que s'estén fins a Fraga, i d'allí cap a l'est fins a Castelldans, i pel sud-est a Almatret.

Joan Veny (1998: 91) ja assenyala aquesta doble articulació en aquest terme, quan explica: "[...] d'altra banda, la *ę* llat. vg. sol mantenir-se oberta en les mateixes condicions que el cat. oriental: *tęrra, hivęrn, dęu*, etc. Entre altres divergències d'evolució que afecten mots isolats, recordem *dǫs*, dos, *vęll*, vell..."

Sistac (1993: 42) apunta que és la solució general en català nord-occidental; caldria afegir potser que no és pròpia del subdialecte tortosí.

– En els mots que hem tingut en compte, la vocal velar procedent d'Ō, que va donar una [ó] en llatí vulgar, té diferent resultat segons si es troba en síl·laba inicial o no: en el primer cas (*dos, por*[7]), no resisteixen a la tendència general d'obertura a Mequinensa, Faió, Almatret, Maials, Llardecans (en el cas de *por* s'hi afegirien la Granadella i Riba-roja); en el segon cas (*estisores*), és general l'obertura, excepte a Margalef i Ulldemolins.

Tot i que la pronúncia amb [ɔ] en el cas de *dos* s'accepta com la general en lleidatà, Casanovas i Creus (1999: 87) assenyalen que Gili Gaya (1931: 8) la

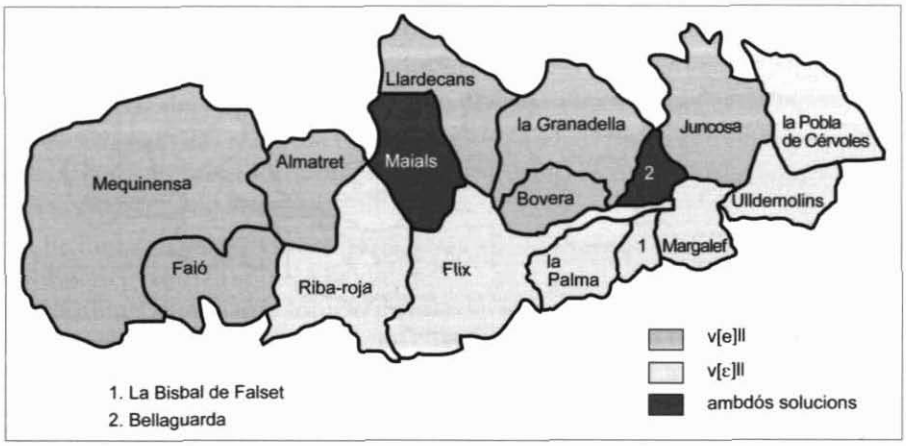

Fig. 3. Vell

donava com a única, però que estudis exploratoris posteriors indiquen que la pronunciació en [o] és la més freqüent a Lleida ciutat i que en els pobles del voltant sembla predominar l'articulació semioberta.

Comentari a part mereix l'adverbi *com*; Coromines (DECat 3/846) indica que la pronúncia [ɔ́] és la general al Principat —parlars orientals i occidentals (tot i que en tortosí la vocal s'articula semitancada)— i que la pronúncia amb velar semitancada és la general en valencià i ribagorçà. Malgrat l'opinió de Coromines, l'articulació en [ó] és la més general en català occidental en els parlars de transició, segons Sistac (1993: 56), i l'adverbi és normalment amb [ó] al Segrià, la Noguera, la Llitera i la Ribagorça, i també a gran part del País Valencià.

Els resultats de l'articulació de la velar són, per poblacions, els següents:

• *por* < PAUŌRE: [ɔ́] a Mequinensa, Almatret, Llardecans, la Granadella, Faió i Riba-roja; [ó] a la resta (amb articulació de la vibrant final a Flix): ambdós solucions a Maials (fig. 4).

• *com* < QUŌMODO: [ɔ́] a la Palma, Bovera, la Bisbal, Ulldemolins i Margalef; [ó] a la resta.

• *dos* < DŬŌS: [ɔ́] a Mequinensa, Almatret, Llardecans i Faió; [ó] a la resta; ambdós solucions a Maials (fig. 5).

• *estisores* <TONSŌRIAS: [ó] a Margalef i Ulldemolins; [ɔ́] a la resta.

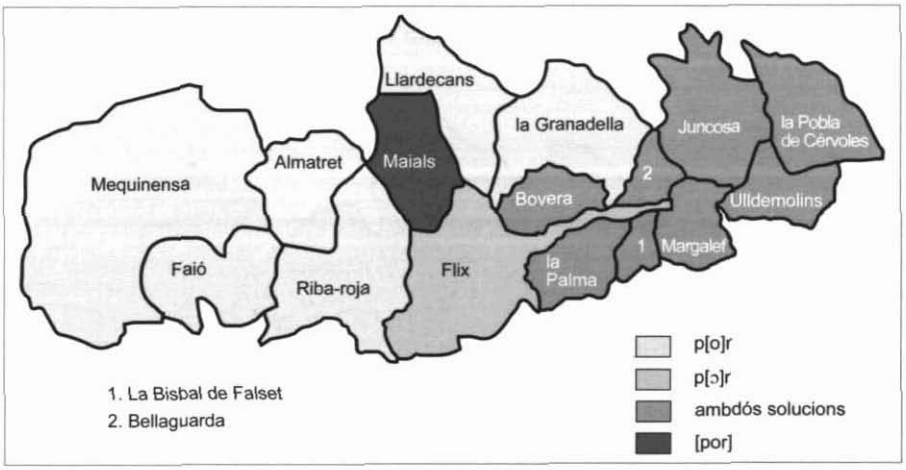

Fig. 4. Por

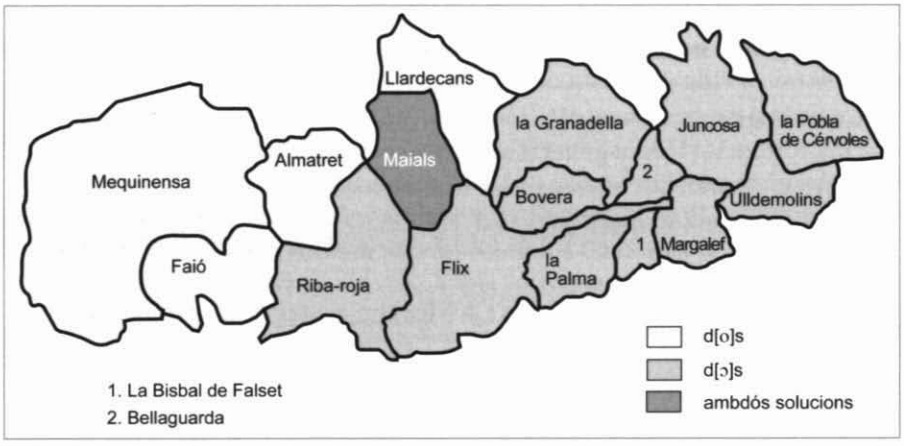

Fig. 5. Dos

2. *Vocalisme àton*

– La vocal medial /a/ en posició final absoluta presenta tres solucions diferents: [a] a Mequinensa, Riba-roja i Flix; [ɑ] a Faió i la Pobla de Cérvoles, i [ɛ] a la resta de poblacions estudiades.[8] L'articulació de la vocal posttònica com a palatal semioberta Alegre (1991: 175) la ubica a les comarques del Segrià, la Noguera, les Garrigues i a la població de Fraga. Tot i que tradicionalment s'ha considerat una característica pròpia dels parlars lleidatans (Sistac 1998: 64; Turull 1990: 202; Casanovas i Creus 1999: 87), caldria afegir a les comarques assenyalades per Alegre part del Priorat, la Ribera d'Ebre i la Terra Alta (Navarro 1996, I: 46; 2000*a*: 21) i també, amb vacil·lació, la comarca del Montsià (Buj 1998) (fig. 6).

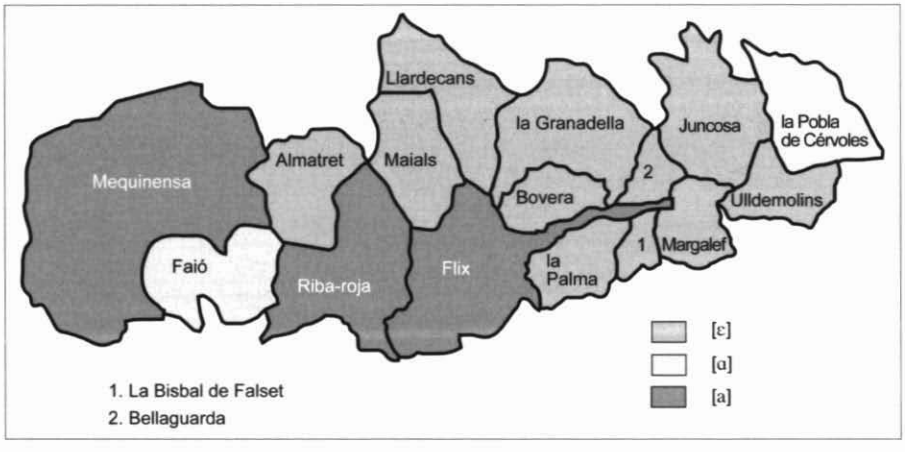

Fig. 6. Vocal medial en posició final

– El tancament de la vocal palatal semitancada àtona en posició final, ja sigui en síl·laba lliure o travada, en els mots *préssec*, *feréstec*, *rave* (i *ravenetes*), *cove*, *còrrec* i *mànec* no ha resultat sistemàtic i ha fluctuat segons cada paraula. Es produeix tancament a Maials, Llardecans, Bovera, la Granadella, Bellaguarda, Margalef, la Bisbal i la Palma. A Juncosa i a Almatret la vocal no es tanca en el cas de *mànec*, a la Pobla en el cas de *préssec* i a Faió en els mots *préssec* i *ravanetes*. A Ulldemolins no es tanca a *rave* i *còrrec*. A Mequinensa, Riba-roja i Flix predomina l'articulació de la vocal semitancada, tot i que en mots puntuals és possible el tancament (*ferèstic* i *mànic* a Mequinensa, *ferèstic* a Riba-roja i *ferèstic* i *mànic* a Flix).

Aquest tancament és habitual en els indrets següents (Recasens 1996: 72): Ribagorça, Pallars, Noguera, Andorra, Segarra, Garrigues, Baix Cinca, Segrià, Urgell, Llitera i Alt Urgell. Les comarques meridionals del domini nord-occidental i el valencià s'hi han mostrat refractàries. Segons Navarro (2000*b*: 25), les localitats més septentrionals del Priorat també participen d'aquest tret.

3. *Consonantisme*

– La prepalatal intervocàlica procedent dels grups llatins -DY- i -Y- presenta dos resultats: [ʒ] a Riba-roja i Flix; [d͡ʒ] a la resta (en el cas de *pitjor* s'articula fricativa a Faió i Almatret). Gimeno (1991: 173 i 184) indica que la solució fricativa és la pròpia del tortosí meridional i que s'observa una tendència a l'articulació fricativa en tortosí comú (fig. 7).

– Quan la consonant fricativa es troba en posició inicial de mot, però va precedida d'una paraula que acaba en vocal, per fonètica sintàctica es manté l'articulació fricativa a totes les poblacions enquestades excepte a Mequinensa i a Maials.

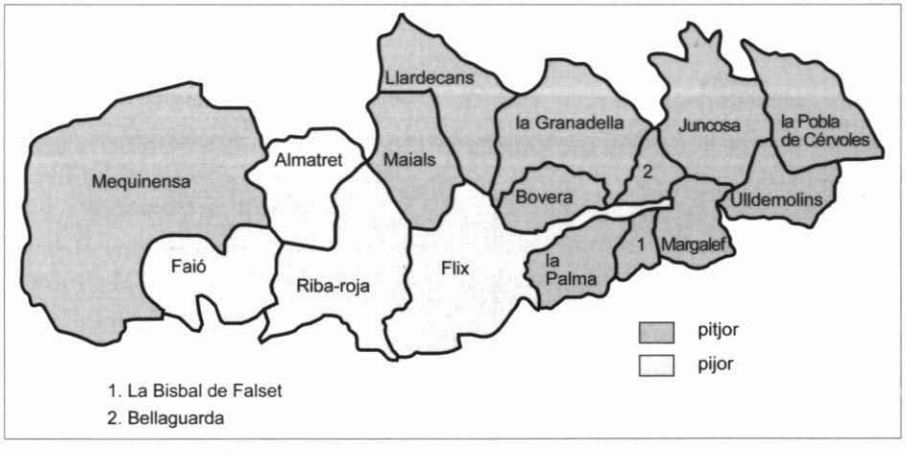

Fig. 7. Pitjor

Recasens (1996: 285) afirma que en català nord-occidental "[ʒ] és la pronúncia més genuïna en lleidatà (Gili Gaya, 1932), B. Aragó (Rafel, 1981; Sanchis Guarner, 1949), Noguera (Fortuny, 1983) i Terra Alta". Casanovas i Creus (1999: 92) estan d'acord amb Recasens i reivindiquen que la pronúncia africada del so prepalatal sonor en posició inicial absoluta no s'hauria de considerar com un tret idiosincràtic de la fonètica lleidatana sinó més aviat com un cas de variació lliure que té a veure amb la velocitat d'elocució més que no pas amb factors socials.

– Pel que fa a la realització del grup isosil·làbic /bl/ immediatament darrere de vocal tònica (igual com s'esdevé en el cas de /bj/), l'articulació [bːl], segons Recasens (1996: 191), és la realització més freqüent en nord-occidental. Ara bé, a les comarques occidentals extremes i meridionals del català nord-occidental, en tortosí i a parlars urbans l'articulació general és [βl]. Joan Veny (1998: 93, 103) dóna també com a característica de tot el català nord-occidental "la tendència a la geminació de *b* i *g* davant iod o wau"; no obstant això, assenyala com a articulació pròpia del subdialecte tortosí [pɔ́βle] i [réɣla]. Casanovas i Creus (1999: 92 i 93) consideren que la pronúncia ensordida del fragment cal considerar-la també com una pronúncia lleidatana a tindre en compte al costat de [bl], [βl] i [bːl], de les quals, a manca d'estudis particulars, resulta difícil fixar-ne l'abast exacte.

En el nostre estudi, no hi ha sistematització dels resultats dels grups consonàntics /bl/ i /gl/ i de /bj/ i /gj/:

• *doble*: [βl] a Faió; [bːl] a la resta; a Flix ambdós solucions.

• *poble*: [βl] a Mequinensa, Faió i Maials; [bːl] a la resta; a Riba-roja, Flix, Ulldemolins i la Pobla ambdós solucions.

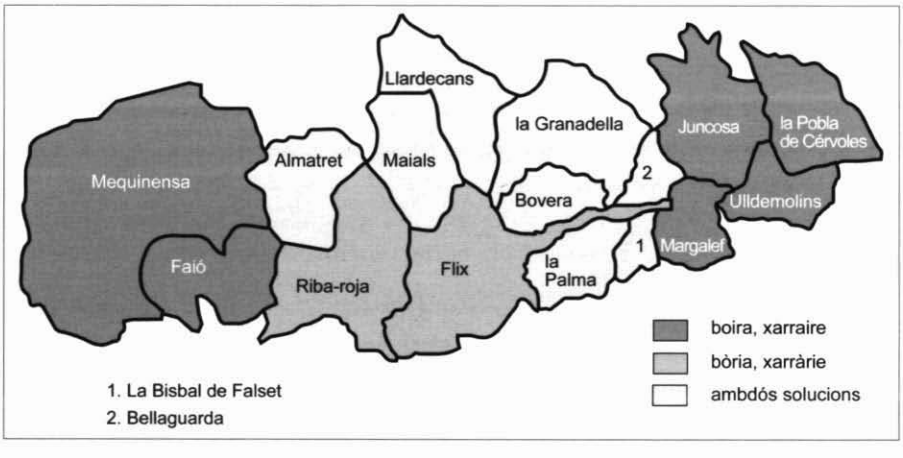

Fig. 8. Metàtesi a -aire

• *estable*: [βl] a Faió i Maials; [b:l] a la resta; a Flix i Margalef ambdós solucions.

• *gàbia*: [bj] a Mequinensa, Faió, Maials, la Pobla i Riba-roja; [b:j] a la resta; a Ulldemolins i a Flix ambdós solucions.

• *séquia*: [kj] a Mequinensa, Faió, Ulldemolins i la Pobla; [g:j] a Riba-roja, Flix, la Palma, la Bisbal i Margalef; [kl] a Almatret, Maials, Llardecans, Bovera i Bellaguarda; [gl] a Juncosa i la Granadella.

Segons Recasens (1996: 239), en el cas del grup isosil·làbic /kj/ la solució general en nord-occidental és [k:j]; la velar pot esdevindre sonora (i amb articulació allargada: [g:j] i [g:l]) en pallarès i a comarques de parla nord-occidental (Garrigues, Urgell i Priorat). Nosaltres també hem recollit, però, sé[kj]a, se[kl]a/se[k:j]a.[9]

– La palatalització de la nasal alveolar precedida de semivocal palatal (*feina* i *cuina*), que no es produeix en tortosí, és general en totes les poblacions estudiades excepte a les administrativament aragoneses (el mot *feina* alterna a Faió amb *faena*, però és exclusiu a Mequinensa).

– La terminació *-aire* (*xarraire*, *boira* i *aire*) s'articula amb metàtesi (*-àrie*) a Almatret, Maials, Llardecans, la Granadella, Bovera, Bellaguarda, la Bisbal, la Palma, i a Riba-roja i Flix amb alternança amb la primera solució. La metàtesi d'aquest sufix és pròpia del subdialecte lleidatà (Moll [1952] 1991: 123; Turull 1990: 203) i no es troba en tortosí (fig. 8).

Nivell morfosintàctic

1. *Morfologia nominal*

– La forma del demostratiu de proximitat es presenta sense l'aglutinació de la partícula ACCU/ECCU a Mequinensa, Faió, Riba-roja i Flix (en totes aquestes poblacions també s'ha recollit la variant *aqueste*, tot i que amb menys freqüència d'ús). A la resta de localitats apareix amb aglutinació (a Maials i Almatret trobem ambdós solucions).

El demostratiu de proximitat presenta formes simples sense l'aglutinació del reforçament llatí ECCU en tortosí, ribagorçà i valencià (Veny 1998: 104; Navarro i Pradilla 1999: 64) (fig. 9).

– L'omissió de l'article personal davant dels noms propis, que sovint és donada com una característica dels parlars tortosins i valencians, afecta, no només a la Ribera d'Ebre, com seria d'esperar (a excepció de la Palma), sinó també a les localitats d'Almatret i Maials de la comarca del Segrià. A Riba-roja apareixen les dos solucions, perquè s'omet davant de nom propi masculí començat per consonant, no s'omet davant d'un de femení i quan es tracta d'un nom masculí començat per vocal hi ha vacil·lació. L'omissió és un dels trets que el tortosí comparteix amb el valencià (Navarro i Pradilla 1999: 64). Sistac (1993: 154 i 1998: 66) ho recull, també, en el bloc ribagorçanopallarès (fig. 10).

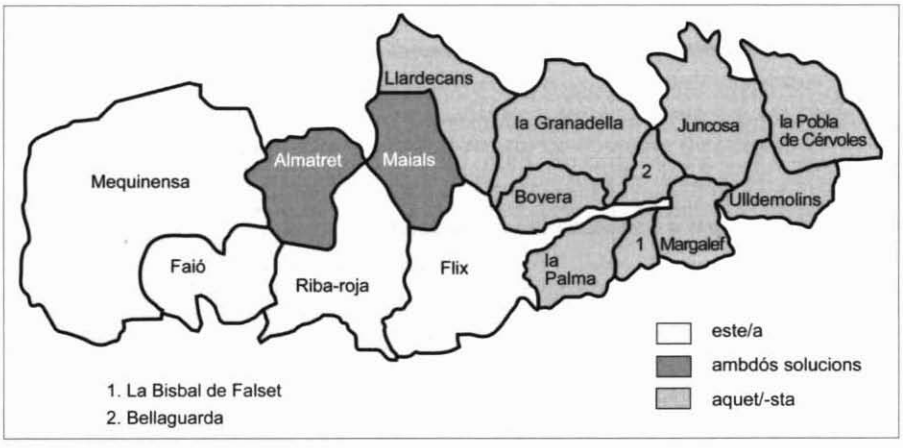

Fig. 9. Demostratiu de proximitat

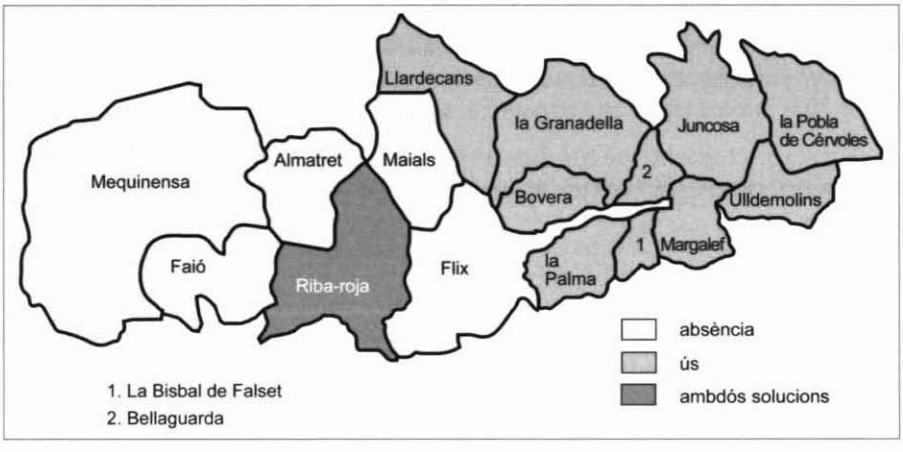

Fig. 10. Article personal

– La forma plena del pronom feble de 1a persona del plural *mos*, quan es combina amb el pronom feble *en*, manté l'alveolar fricativa, tot i que sonoritzada (*mos en anem*), a Bellaguarda, Juncosa, Ulldemolins i Margalef. La perd (*mô n'anem*) a Mequinensa, Alamtret, Maials, Llardecans, Bovera, Flix, Riba-roja i Faió. Alternen les dos solucions a la Granadella, la Palma i la Bisbal. A la Pobla es va recollir la forma reforçada del pronom (*ens en anem*).

La forma amb pèrdua de l'alveolar és general en els dos subdialectes estudiats del nord-occidental;[10] en les localitats lleidatanes, però, alterna amb la forma amb conservació de l'alveolar. L'ALC (mapa 105, que correspon a l'entrada *anem-nos-en*, amb la combinació pronominal en posició enclítica, per tant), recull com a forma general en tot el nord-occidental la forma *ane(m)-mô'n*. En el DCVB (7/786) es llegeix que "en la pronúncia vulgar es converteix en *mos* en tots els dialectes [...] quan la forma *mos* va seguida d'un altre pronom començat amb la *l* o *n*, es redueix a *mo*".

La forma reforçada del pronom de 2a persona del plural *us*, quan es combina amb el pronom *en*, manté l'alveolar fricativa, tot i que sonoritzada (*us en aneu*), a Llardecans, la Granadella, Bovera, Bellaguarda, Juncosa, la Pobla, Margalef, la Bisbal i la Palma. La perd (*û n'aneu*) a Almatret, Maials, Riba-roja, Flix i Faió. A Mequinensa apareix la forma plena *vo* amb pèrdua de l'alveolar (*vô n'aneu*), pròpia de tot el bloc ribagorçanopallarès (Sistac 1998: 67). A Ulldemolins s'usa la forma de la tercera persona en lloc de la forma de la segona (*se n'aneu*); aquest ús pronominal es retroba en tarragoní i en valencià central.

Els parlars que presenten la pèrdua de l'alveolar final són els que s'arrengleren més amb el tortosí. L'ALC (mapa 105, que correspon a l'entrada *aneu-vos-en* amb la combinació pronominal en posició enclítica, per tant), recull com a forma general en lleidatà *aneu-se'n*; en tortosí i en ribagorçanopallarès predominen les solucions *aneu-on*, *aneu-vo'n*. En el DCVB (10/854) s'indica que "davant d'un altre pronom dèbil que tingui *l* o *n*, *vos* es redueix en la presència a *vo* (*vo'l donarem = vos el donarem*, *vo'n parlarem = vos en parlarem*), però aquesta modificació no transcendeix a l'escriptura".

– L'ús del pronom fort de 1a persona del singular com a complement oblicu generalment precedit de preposició (*us en rieu de jo*) no es recull a Riba-roja, la Bisbal, Margalef i Ulldemolins. Aquest ús de *jo* com a complement es troba en diverses zones del català nord-occidental (Sistac 1993: 161 i 1998: 69; Galan i Moret 1995; Cubells 2001: 95). És un tret comú, per tant, als subdialectes ribagorçà, pallarès i lleidatà, però que no es troba en tortosí.

– En la combinació de la preposició *cap* amb els adverbis *aquí* i *allà* no es produeix metàtesi a Bovera, la Granadella, Bellaguarda, Juncosa, la Pobla, Ulldemolins (amb l'adverbi *ací*), Margalef, la Bisbal i la Palma. La bilabial oclusiva sorda de la preposició s'articula aproximant a Flix i Riba-roja (aquí en alternança amb la primera articulació). La preposició sofreix metàtesi (tot i que no sistemàticament) a Llardecans, Maials, Faió (també es recull *p'ací*) i Almatret. A Mequinensa la preposició de la combinació és *enta* (*enta aquí* i *enta allà*) (fig. 11).

Pel que fa a la metàtesi de la preposició *cap* més els adverbis *aquí/allà*, Alcover (DCVB 2: 949) assenyala que en algunes comarques valencianes s'ha perdut la noció de la identitat etimològica del *cap* preposició amb el *cap* substantiu, i s'ha produït una metàtesi, convertint-se *cap a* en *pac a* ("paca ací",

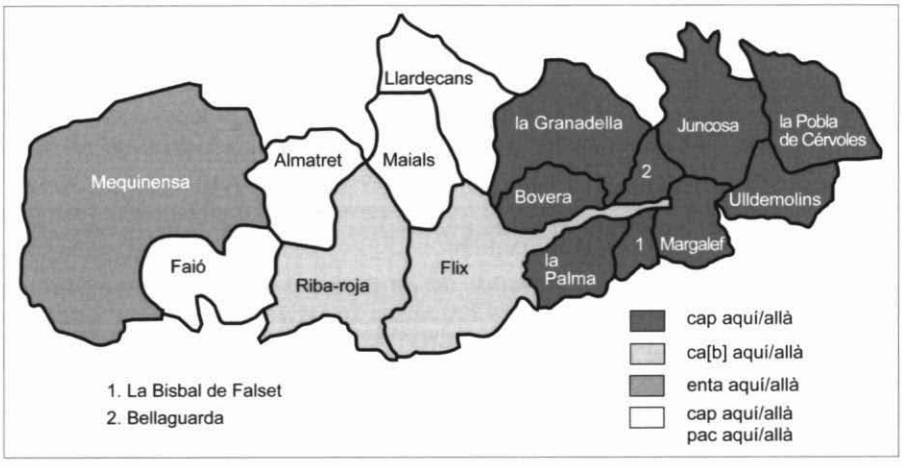

Fig. 11. Metàtesi a cap aquí, cap allà

"paca allà"). Aquesta forma metatitzada és força estesa en tortosí (Navarro 1996, I: 76).

Totes les solucions enregistrades en la nostra zona d'estudi apareixen recollides també a la Terra Alta per Navarro (1996, II: 129), tot i que la forma més general és la que presenta metàtesi. Pel que fa a *enta* (recollida al DCVB 5/39 a la Ribagorça, la Llitera i Fraga) és de formació idèntica, segons explica Alcover, a la partícula *enta* que es troba en aragonès i occità.

– És desconeguda la forma *prompte* a la majoria de les localitats enquestades, excepte a Flix i Riba-roja (on s'articula amb velar semitancada) i a Faió i Mequinensa (on s'articula amb velar semioberta). A la resta apareix la forma

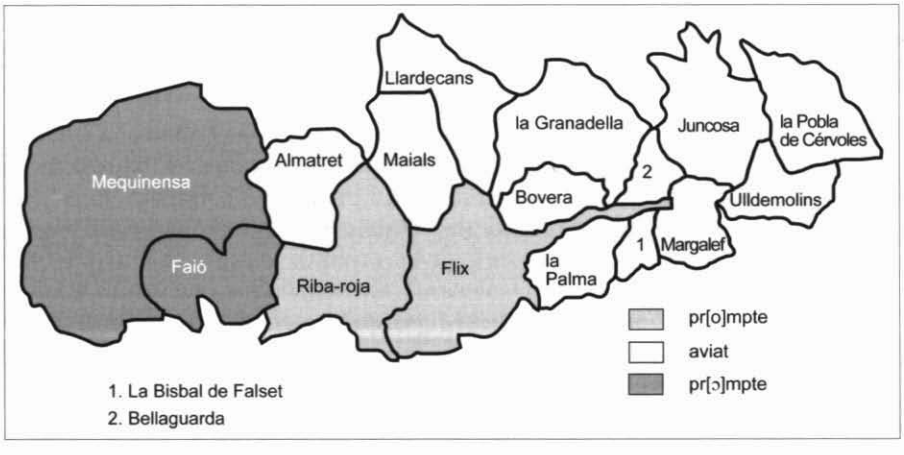

Fig. 12. Aviat

aviat. La primera forma és la més usual en valencià i a Fraga (segons el DCVB 8/917 i el DECat 6/824) (fig. 12).

– La conjunció consecutiva *doncs* només es recull a Llardecans, la Pobla, Ulldemolins, Margalef, la Bisbal, la Palma i Maials. En aquestes tres darreres localitats conviu amb la conjunció *pus*, que també es troba a Flix, Riba-roja, Faió, Mequinensa, Bovera, la Granadella i Bellaguarda. A tota la resta també es va recollir *pues*. A Faió, Flix i Riba-roja també apareix la forma *pos*.

La forma *pus* ha generat diverses i variades hipòtesis sobre la seua procedència. Coromines (DECat 6/861) creu que *pus*, forma que localitza a Almatret, és una variant arcaica procedent del *puix* medieval. Navarro (1996, I: 80), que l'enregistra en molt pobles de la Terra Alta, argumenta que "el fet que l'aragonès posseixi les formes *pos* i *pus* com a consecutives, ens fa pensar en uns probables aragonesismes". Alcover (DCVB 8/1010) l'assenyala com a "dialectal" i la situa a Massalcoreig, Batea i Riba-roja. Per la seua banda, *pos*, el mateix autor la ubica a Tortosa, Calaceit i al País Valencià.

– En el cas de l'indefinit *prou* es fan servir les formes declinades a Almatret, Maials, Llardecans, la Granadella, Bovera, Bellaguarda i la Palma. Badia (1979: 60) indica que "el femení prouta no sembla pas que aparegui a la llengua antiga, la qual cosa fa creure que es tracta més tost d'una formació analògica recent"; sobre l'adscripció geogràfica, el situa dins de l'àmbit nord-occidental però sense especificar-ne una àrea determinada. Veny (1998: 96) l'ubica al Segrià (que per ell és la comarca on és aplicable el terme "lleidatà", i, per extensió, "potser també a les comarques veïnes"). Casanovas i Creus (1999: 98) limiten l'extensió del fenomen a la zona urbana de Lleida i la seua àrea d'influència més propera.

– El pronom personal fort de 1a persona del plural presenta quatre formes diferents, amb la següent distribució geogràfica:

• *naltres*: Juncosa, la Pobla, Faió, Mequinensa, Riba-roja, Flix, Maials i la Bisbal.

• *naltros*: Almatret, Maials, Llardecans, la Granadella, Bovera, Bellaguarda, Ulldemolins, Margalef, la Bisbal, la Palma i Flix.

• *nantres*: Mequinensa, Maials, Riba-roja, Flix i la Bisbal.

• *nantros*: Maials, la Palma, la Bisbal, Margalef i Ulldemolins.

Les formes de la segona persona del plural presenten els corresponents paral·lelismes amb les dos primeres formes de la primera persona:

• *valtros*: Almatret, Maials, Llardecans, la Granadella, Bovera, Bellaguarda, Ulldemolins, Margalef, la Bisbal, la Palma i Flix.

• *valtres*: Mequinensa, Faió, Riba-roja, Juncosa, la Pobla, la Bisbal, Flix i Maials.

La primera persona del plural presenta qutre formes diferents: *naltros*, *nantros*, *naltres* i *nantres*. Les formes *nantros* i *nantres* apareixen amb l'assimilació de la líquida lateral /l/ per la nasal /n/ inicial, les dos alveolars. A més a més,

a *naltros* i *nantros* es produeix el canvi de la /e/ en /o/ potser, com explica Pere Navarro (1996, I: 69), per analogia amb els plurals masculins en *-os* (la qual cosa també s'esdevé en la forma de segona persona del plural).

– La conjunció adversativa *però* presenta múltiples variants:

• Amb accentuació paroxítona (*pero*) a Mequinensa, Almatret, Maials, la Granadella, Juncosa, Bellaguarda, Bovera, la Bisbal, la Palma, Flix, Riba-roja i Faió.

• Amb accentuació oxítona (*peró*) a la Granadella, Bovera i Bellaguarda; amb la velar tònica articulada semioberta (*però*) a Margalef i la Pobla.

• Amb accentuació oxítona i amb assimilació de la vocal àtona (*poró*) a la Palma i la Bisbal; i amb la velar tònica articulada semioberta (*però*) a la Granadella, Ulldemolins, Margalef, la Bisbal i Riba-roja.

– El substantiu *pols* presenta, a la zona d'estudi, variació de gènere. És masculí (el *pols*) a Mequinensa, Almatret, Llardecans, la Granadella, Bellaguarda, Juncosa, Riba-roja i Faió; és femení (la *pols*) a la Pobla, Margalef, la Palma i Flix. A Maials, Ulldemolins i la Bisbal es van recollir les dos solucions. Navarro (1996, I: 65), seguint Veny (1978: 150), explica que es tracta d'un masculí arcaic documentat des d'antic i actualment estès pel nord-occidental. Turull (1990: 203) assenyala que l'ús en masculí del substantiu *pols* es troba en plena recessió. En el DECat (6/662) s'indica que la forma masculina és pròpia de la zona oest de tot el dialecte català occidental.

– La *pinta*, en gènere femení, és la forma habitual a la majoria de localitats enquestades, excepte a Mequinensa, Almatret, Maials i Faió, on trobem *lo pinte*.

Veny (1998: 95) assenyala que aquest és un fenomen propi de lleidatà i n'explica la gestació: "[...] degut a l'articulació clara de la [ẹ] final [...] a una gran part de l'occidental mots acabats en -ẹ, masculins des de la formació de la llengua, han mantingut el seu gènere enfront de l'oriental, on s'han fet femenins."

Coromines (DECat, VI: 545) explica que "el resultat inicial fou *pinte*, m., amb plural *píntens*, més tard plural *pintes*, d'on després el singular *pinte*, analògic, femení. [...] De tota manera, el femení guanyà terreny a l'Edat Mitjana, amb tendència a generalitzar-se quasi pertot" (fig. 13).

– En les construccions esdevenimentals que duen el verb *haver-hi* o altres tipus de verbs com ara *arribar*, *vindre* i *passar* (Solà 1990:95) únicament es manté la concordança entre el verb i l'anomenat "complement N" (Solà 1973, II: 12) a Llardecans, Ulldemolins, Flix i Riba-roja. Solà localitza aquestes construccions en lleidatà, especialment al Segrià i al'Urgell. Però en un treball posterior (1994: 21-26) ho amplia a tot el català nord-occidental. Alonso i Suïls (1998: 17) ressegueixen la isoglossa d'aquest tret sintàctic i conclouen que coincideix amb el català nord-occidental.

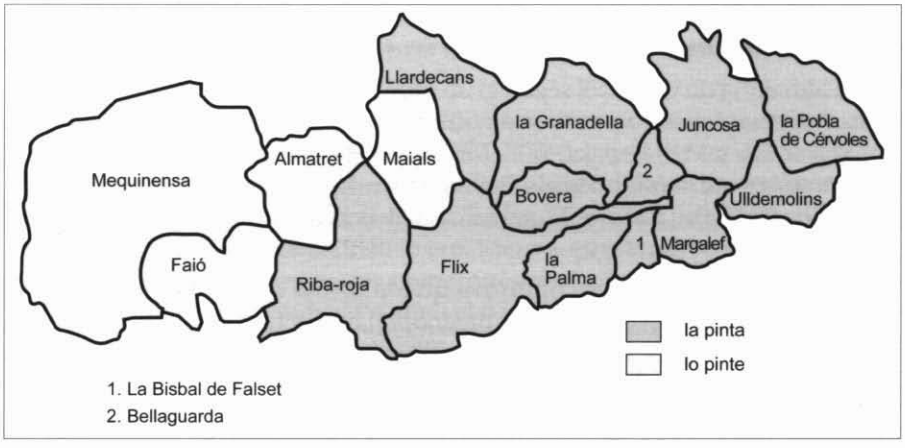

Fig. 13. Pinta

2. *Morfologia verbal*

– El participi del verb *ser* presenta una doble forma segons les poblacions: *sét* a Mequinensa, Almatret, Maials, Faió, Riba-roja i Ulldemolins; *sigut* a Juncosa, la Pobla i Flix; a la resta de localitats s'han recollit les dos variants.

La forma *sét*, creada analògicament sobre l'infinitiu, és la general en lleidatà. L'altra, creada per analogia sobre el present de subjuntiu, ho és de la resta del bloc occidental (també es recull amb la variant *segut*).

– La primera persona del present d'indicatiu dels vebs irregulars *anar*, *fer*, *voler* i *veure* presenta solucions diverses:

• *vai* arreu i *va*[t͡ʃ] també a Faió i Riba-roja.

• *faic* a Faió i a la resta *fai*. La forma tortosina (i ribagorçana) amb prepalatal africada sorda final —*fa*[t͡ʃ]—, en ambdós casos presenta en aquesta zona molt poca freqüència d'ús. A la comarca de la Ribera d'Ebre no es localitza fins als parlars de més al sud del Pas de l'Ase.

• *vull* a Mequinensa, Faió, Riba-roja, Margalef i Ulldemolins; a la resta *vui* i a la Palma ambdós solucions. En el DCVB (10/867) trobem *vull* i *vui* al Pirineu oriental, en oriental i en occidental; en valencià *vull* i *vullc*; i en baleàric *vull* i *vuic*.

• [bɛ́j] a Llardecans, la Granadella, Bovera i Bellaguarda; [bɛ́k] a Almatret, Maials, Margalef, Juncosa, la Pobla i Ulldemolins; [bék] a Mequinensa, Riba-roja, Flix; [bɛ́jk] a Faió; [bɛ́j] i [bɛ́k] a la Palma i a la Bisbal.

L'articulació de la vocal tònica coincideix amb l'articulació de la vocal tònica de l'infinitiu.

– La majoria de verbs del segon grup (que Moll [1952]1991: 155 anomena de tipus fort) mantenen l'accentuació etimològica de l'imperfet d'indicatiu de la llengua antiga a Mequinensa, Faió, Riba-roja i Flix (*creïa, caïa, dia*). En el cas del verb *dir*, es manté també a Maials, Bovera i Margalef. A la resta el resultat és *creia, queia* i *deia* (fig. 14). Com a regla general, el valencià i el tortosí conserven sempre les formes febles etimològiques, en canvi el lleidatà no les ha mantingut.

A l'ALC (mapa 646) es comprova que la forma *dia* era la més estesa en occidental, excepte en el bloc ribagorçanopallarès (a Lleida i les Borges, però, recull la variant *deia*). La bibliografia més actual, no obstant això, tendeix a considerar-la pròpia del tortosí i del valencià.

– En els verbs *ploure, beure* i *moure* es manté també l'accent a la desinència a Mequinensa, Faió, Riba-roja i Flix (*plovie, bevie, movie*). A la resta la solució és *ploie, beie* i *moie* (fig. 14).

El desplaçament d'accent és un fenomen que s'enregistra en lleidatà (Creus 1997: 158).

– Els verbs *perdre, córrer* i *moldre* (que Moll [1952](1991: 155) anomena de tipus feble) no conserven la vocal temàtica llatina a Mequinensa, Faió, Riba-roja i Flix. A la resta es conserva i de vegades apareix una *i* antihiàtica (fan *perdeie, correie* i *moleie*) (fig. 14).

Tant en aquest cas com en els dos anteriors, les localitats administrativament aragoneses i les de la Ribera (menys la Palma) són les que convergeixen amb la norma tortosina/valenciana.

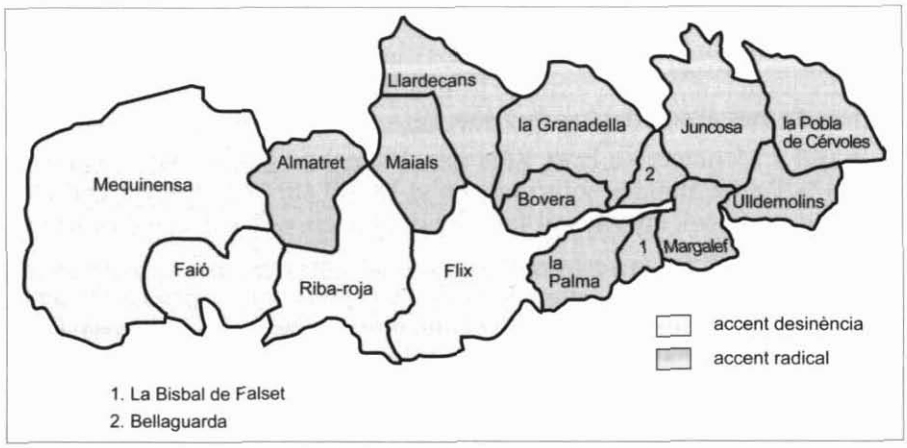

Fig. 14. Imperfet d'indicatiu en verbs del II grup

– Les desinències de les persones 2, 3 i 6 del present de subjuntiu que s'han recollit són tres: [e] a Riba-roja; [i] a la Palma, la Bisbal, Margalef, Ulldemolins i la Pobla; [o] a la resta.

Com assenyala Navarro (2000*a*: 32), els morfemes en *-e* —generals en la llengua antiga i actualment propis del català occidental (llevat del lleidatà)— presenten continuïtat geogràfica amb la Terra Alta i el Baix Ebre; els morfemes en *-o* —estesos, tot i que discontínuament, des d'Andorra fins Alcalà de Xivert i presents només al nord de la Ribera d'Ebre—, també presenten continuïtat geogràfica en els parlars de les comarques de la Terra Alta, el Segrià i les Garrigues, però no, ja, amb el Priorat i el Baix Ebre; els morfemes en *-i* —localitzats per Navarro al sud de la Ribera d'Ebre i a la Palma d'Ebre— presenten continuïtat amb els parlars del Priorat i del Baix Camp.

– Una de les característiques genuïnes dels parlars de transició entre el nord-occidental i el valencià és la confusió de les persones 4 i 5 del present de subjuntiu amb les de l'imperfet del mateix mode: *vol que cantéssem, vol que cantésseu // volia que cantéssem, volia que cantésseu* (fig. 15).

Veny (1998: 105), en referència a aquest fenomen, el considera una "característica sobressortint del tortosí"; Gimeno (1991: 179) afegeix que "els manuals de dialectologia catalana ens informen d'un fenomen lingüístic curiós que es dóna en tortosí: la coincidència de les persones 4 i 5 del SP amb les de l'IS", i en el seu treball de 1994 (p. 164) assenyala que "el fenomen, però, ultrapassa els límits estrictament administratius de les "províncies" i penetra cap a Migdia fins a arribar a Alcalà de Xivert, límit més meridional on es registra. Aquest és un dels trets característics del tortosí comú o general". Navarro i Pradilla (1999: 64) també posen èmfasi en aquesta característica, qualificant-la de "tret particular que no es dóna enlloc més del domini lingüístic".

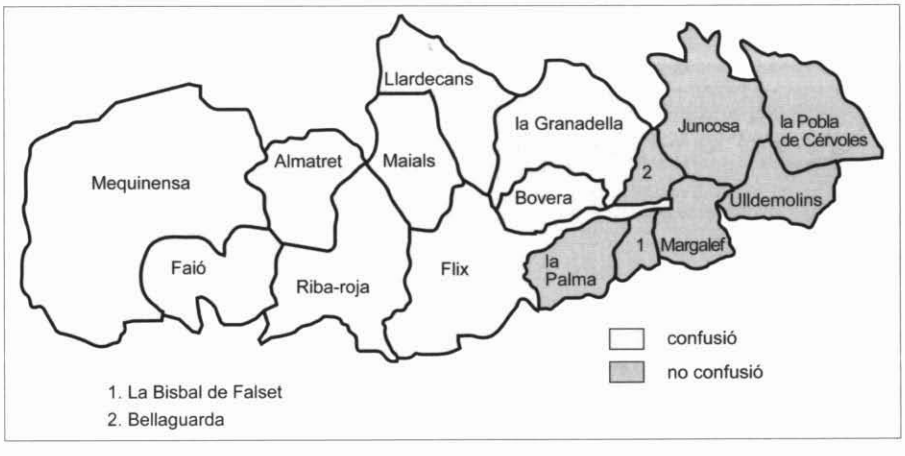

Fig. 15. Confusió 4a i 5a persones del present i l'imperfet de subjuntiu

Tot i l'opinió d'aquests estudiosos, sembla que aquesta isoglossa superaria els límits tradicionals de la demarcació de Tarragona i s'endinsaria en la de Lleida. Val a dir, però, que es tractaria d'una isoglossa discontínua, ja que tota la comarca de la Ribera d'Ebre no presenta aquest tret (Navarro 2000*a*: 32), llevat de les localitats de Faió, Riba-roja i Flix. Aquests municipis s'arrengleren, en la realització d'aquest tret, amb els administrativament catalans de la Terra Alta (Navarro 1996, II: 610).

La confusió entre les persones 4 i 5 d'aquests dos temps verbals també es dóna a Mequinensa, Almatret, Maials, Llardecans, la Granadella, Bovera, Flix, Riba-roja i Faió.

- La vocal àtona desinencial de les persones 4 i 5 de l'imperfet de subjuntiu presenta quatre articulacions diferents: [o] (*cantéss*[o]*m*) a Ulldemolins; [ɑ][11](*cantéss*[ɑ]*m*) a la Pobla; [e] (*cantéss*[e]*m*) a Mequinensa, Faió, Riba-roja i Flix; [ɛ] (*cantéss*[ɛ]*m*) a la resta.[12] (fig. 16).

La realització en [ɛ] és la pròpia del lleidatà; en [e] de bona part del nord-occidental i del valencià; en [o] en pallarès i en zones de transició entre el català occidental i el català oriental; en aquestes darreres zones també se sol trobar [ɑ] com a la Pobla (Moll AORLL; Solans 1990: 212, Casanovas i Creus 1999: 103, Navarro 2000*a*: 33 i 2000*b*: 33, Sistac 1993: 181 i 1998: 68 i Cubells 2001: 65).

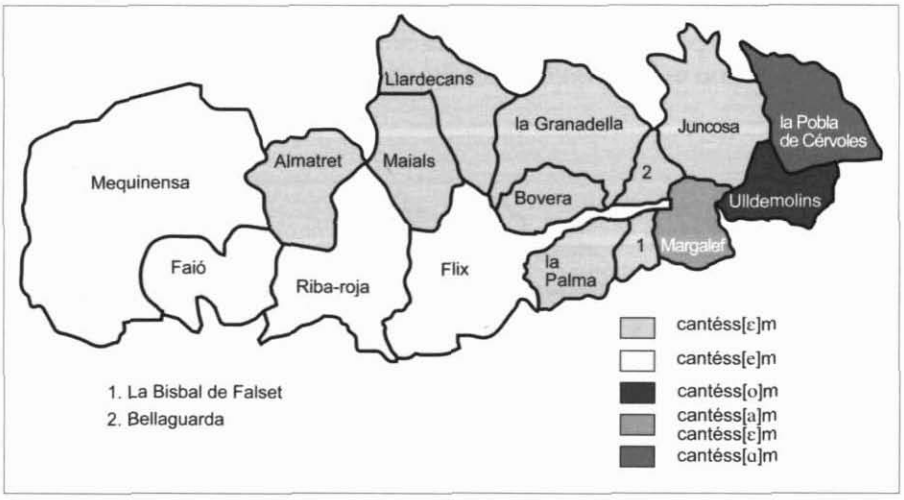

Fig. 16. 4a persona de l'imperfet de subjuntiu

NIVELL LÈXIC

1. (treballar/anar) a preu fet

Per referir-se al treball que es cobra a tant per feina feta, es recull la locució *a preu fet* a Maials, la Granadella, Juncosa, la Pobla, Llardecans, Bovera, Bellaguarda, la Palma, Margalef i Ulldemolins (en les darreres set localitats també trobem a *pr*[ɔ]*u fet*; aquesta forma és l'exclusiva a la Bisbal); *a estall* a Mequinensa, Almatret, Faió, Flix i Riba-roja. Veny (1998: 104) dóna com a característica del tortosí *estall* 'destall'; Gimeno (1997: mapa 234) la recull a la majoria de les localitats enquestades per a l'ALDT.

2. botana

Per fer referència al forat que es fa a la roba amb una espurna de foc, a tota la zona estudiada la solució és *botana* (forma general que apareix en el DIEC però que el DCVB 2/616 situa a Móra d'Ebre, Gandesa i Tortosa), excepte a la Pobla, on en diuen *fugassa*, i a Mequinensa, que és *bambolla*. El DECat 1/535 recull *botana* com a general; també recull *botima* al Maestrat i *botnada* a Tortosa.

3. carcàs

La flegma de la gola expel·lida per la boca a tot arreu, excepte a Juncosa, s'anomena *carcàs*, que seria la variant tortosina (Gimeno 1997: m. 30, però segons el DCVB 2/1023 també a Lleida; el DECat 2/567 la situa al Maestrat). A Juncosa la forma recollida va ser la variant lleidatana *gargall* (en el DCVB 6/189 s'indica que es realitza en occidental, valencià i oriental; també ho recull el DECat 4/366).

4. carderola

Per designar el moixó granívor de la família dels fringíl·lids (*Carduelis carduelis*), de plomatge molt vistós, de color castany clar i la cara amb una taca roja, molt apreciat com a moixó de gàbia pel seu cant, a bona part de les localitats la forma emprada és la lleidatana *carderola* (Reñé BDNO, 4: 19; el DCVB 2/1029 la recull a Fraga, Balaguer, Lleida, Massalcoreig i les Borges; el DECat 2/386 la situa a la Ribagorça, Baix Segre), però s'usa *cadernera* a Riba-roja i Flix (aquesta forma el DECat la considera la més antiga i la situa a Morella i Benassal); *cadarnera* a Margalef, la Pobla i Ulldemolins (segons el DCVB 2/809 a Tremp, Artesa, Falset, Pradell i Gandesa); *cardalina* a Mequinensa i Faió. Aquesta darrera forma també apareix en les localitats administrativament aragoneses de la Terra Alta (Navarro 166, mapa 276 de lèxic); el DECat la considera un forma aragonesa i la situa a Benasc (fig. 17).

5. coralet

Per designar el fruit picant prim i allargat en forma de con que s'empra com a espècie en els menjars, a tot arreu s'usa *coralet* (el DECat 2/920 indica que "s'estén des del Nord valencià i el Camp de Tarragona pel català occidental

fins als Pirineus") menys a Juncosa, la Pobla i Ulldemolins, on es va recollir exclusivament *bitxo*; i a Riba-roja també *coral* (tot i que la solució *bitxo* s'està imposant arreu). La forma *pesteta*, que és la més general en tortosí, és ubicada per Gimeno (1997: mapa 320) en la majoria de localitats enquestades a l'ALDT, a excepció de les comarques de la Ribera d'Ebre i la Terra Alta (però Navarro —mapa 161 de lèxic— sí que la recull en les localitats de Prat de Comte i Arnes).

6. cua

A la majoria de pobles es va recollir la variant lleidatana *cua*, però trobem la variant tortosina —*coa*— a Mequinensa, Faió, Flix i Riba-roja (fig. 18).

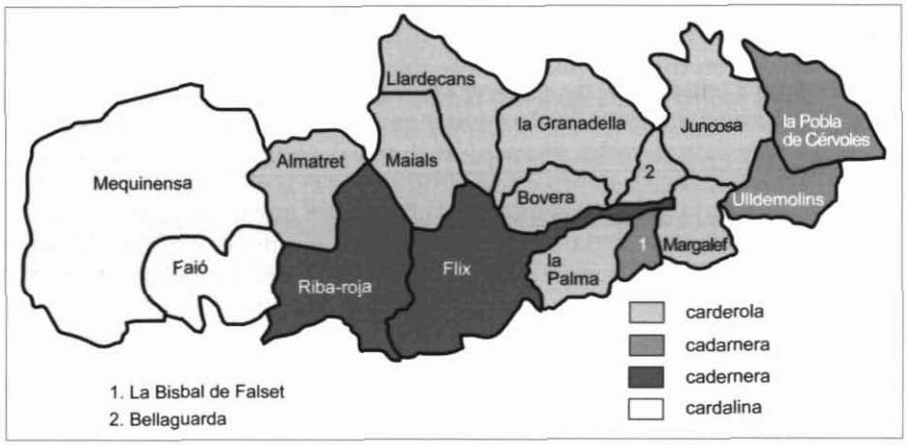

Fig. 17. Carderola

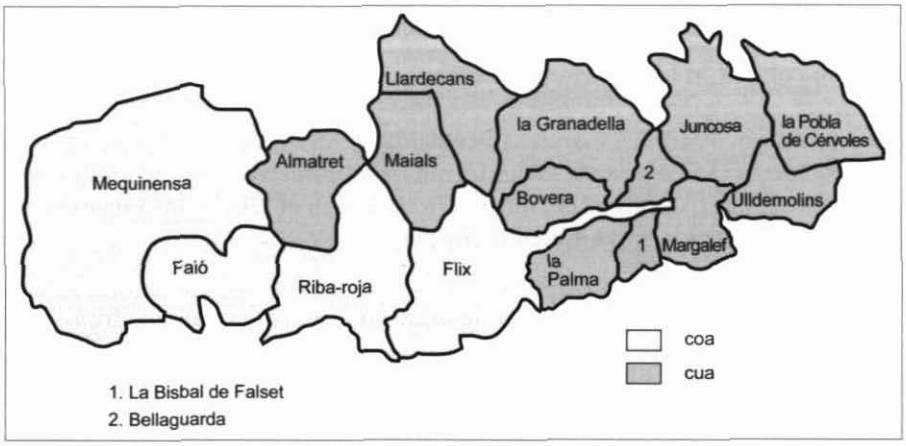

Fig. 18. Cua

7. cuïc

En el cas del mosquit petit, nocturn i sorollós que pica molt, *cuïc* és la variant que s'empra a la Granadella, Bovera, Bellaguarda, Juncosa, Ulldemolins, la Bisbal i Margalef —tot i que en aquesta darrera població s'articula *coïc*— (segons el DCVB 3/817 es recull a Barcelona, Tarragona, Valls, Reus i Vimbodí). *Mosquit* s'usa a Faió, Flix, Almatret i Mequinensa (amb neutralització de la vocal àtona en aquestes dos darreres poblacions). A Maials i a la Pobla es va recollir *marfull*. *Ransilla* és la forma habitual a Mequinensa; *rondinya* a Riba-roja, i a la Palma *cuïc*, *rondilla* i *rendilla* (en el DCVB 9/358 es recull a Tortosa i en el DECat 7/99 també al Priorat i en tortosí).

8. entrepussar

De l'acció de topar amb el peu contra un obstacle, se'n diu *entrepussar* a totes les localitats de la zona estudiada, menys a Riba-roja i Flix, on s'ha recollit *ensopegar*. Segons el DCVB (5/83) la forma *entrepussar* s'usa a la Conca de Tremp, Urgell, Segarra, Camp de Tarragona i Eivissa. En el DECat (3/404 *entropessar*) se'ns remet al DCEC (*tropezar* > *entropezar*) i s'hi afegeix que "mots solament arrelats en valencià, i allà deguts a la influència castellana, si bé potser ajudada per alguna contribució d'herència mossàrab".

9. espona (de pedra)/ribàs (de terra)

De la vora d'un bancal que forma graó, de pedra o de terra respectivament, la solució majoritària és la d'anomenar-la *espona/ribàs*,[13] però *espona/bordó* a Mequinensa i Faió; *espona/marge* a la Palma i Margalef; *marge/ribàs* a la Pobla i Ulldemolins (però aquí *ribast*); *marge/bordó* a Flix i *espona/cavalló* a Riba-roja. En el DCVB (5/450) es recull *espona* (de pedra) a la Ribagorça, la Llitera, Conca de Tremp, Pla d'Urgell i Priorat. *Ribàs* és recollit en aquest sentit, segons el DCVB (6/178), a Gandesa, Tortosa i Maestrat.

10. ganyolar

Per fer referència als udols del gos, a la majoria de localitats trobem *ganyolar* (en el DCVB 6/178 es recull a la vall d'Àneu, Cardós, Balaguer, Urgell, Ribera del Sió, Priorat, Tortosa i Morella; el DECat 4/350 la recull a la Ribera d'Ebre, Maestrat, les Borges, Agramunt, Alt Pallars i Ribagorça); a Almatret i Maials també es recull *bornar*; a la Granadella, Bovera i Bellaguarda també *abornar*; *burnar* a Riba-roja, Flix i la Pobla (el DCVB 1/46 situa aquesta forma a la Ribera, Maestrat i Priorat); i *nyagolar* (amb metàtesi consonàntica) a Mequinensa i Faió.

11. gormant/gormanta

A la majoria de les localitats trobem *gorman*[*t*]/*gormanta* per designar la persona a qui agraden molt els dolços (el DCVB 6/1343 situa aquesta forma al Pallars, Ribagorça, Tremp, Urgell i Segarra; el DECat 4/572 el considera "terme propi de pastors [...] fóra exagerat de mirar el mot com a regional del Nord del Principat"); però *llépol/llépola* a la Palma, la Bisbal, Margalef i Ulldemolins (en aquestes dos darreres localitats la vocal tònica és una palatal semioberta); *llimener/llimenera* a Maials i Almatret (on també s'ha recollit la solució més general); *llaminer/a* —que és la forma més general a tot el domini lingüístic

(Veny 1960: 17)— a Faió i Mequinensa (localitat on també es va recollir *xut*); *llépol/llepla* a Riba-roja, i *lleplo/llepla* a Flix.

12. llangost

L'insecte caracteritzat pel seu cos massís, de colors terrosos, amb el tercer parell de potes robustes i llargues a propòsit per a saltar s'anomena a tot arreu *llangost*, però es diu *llangosto* a Flix, a Riba-roja (juntament amb *llangosta*) i a Mequinensa (juntament amb *llangost*). Segons el DCVB (6/896), *llagost* es diu a Gandesa, Ribera d'Ebre, Benassal i Llucena. Però també s'hi afirma que la forma occidental i valenciana és *llangosto*. El DECat (5/27 *llagosta*) indica que "la variant amb *llang-* és del català occidental i s'estén fins a València, però del Xúquer o del Cap de la Nau enllà reprèn *llagosta* [...] avui s'usa *llagost* en alguns sectors del català oriental i del parlar de les Illes [...] però *llangost* cap a la zona xipella [...] a la part tarragonesa [...] i en català occidental (valls de Biosca, Flamicell, Farrera de P., Isàvena, Ribagorça i Garrigues)". A la Terra Alta és general la forma tortosina (Navarro 1996, mapa 250 de lèxic); al Priorat (Navarro 2000*b*: 82), les localitats de la meitat nord tenen *llangost* i les del sud *llangosto*. En general, la resta de localitats de la Ribera d'Ebre presenten la forma tortosina (Navarro 2000*a*: 74).

13. llardangaix

Com a variant única d'aquest petit rèptil, *llardangaix* s'usa a Maials, Llardecans, la Granadella, la Palma i la Bisbal. Convivint amb *llargandaix*, es troba a Almatret, Bovera, Bellaguarda i Margalef. Aquesta última variant apareix exclusivament a Flix, Juncosa i la Pobla. *Regandaix* és la forma d'ús habitual a Mequinensa i Riba-roja. *Llangardaix* només a Ulldemolins i *fardatxo* només a Faió. Segons el DECat (5/68 *llangardaix*), "la variant metatitzada *llargandaix* és avui la més vulgar en català central i és també la vulgar a les Illes, Tarragona i sud del català occidental, segons Alcover [...] la *-n-* secundària pot ser deguda a contaminació del tipus *sangartana/sargantana*, en el qual la *n* s'explica fàcilment per propagació de la nasalitat de l'altra [...] però encara degué haver-hi una tercera zona de *sarvatxo* i el més divulgat *fardatxo*: a Llardecans, Maials, Sarroca, Castell, Granyena i Juncosa, si bé, fora del primer, feien constar que 'no està ben dit'; i en algun d'aquests pobles només ho atribueixen als del costat, 1935-1936. En canvi, a Seròs i a Lleida ja no ho coneixen".

14. marrà

Per designar el mascle de l'ovella, *marrà* es recull a tot arreu, excepte a Flix, Riba-roja, Faió i Mequinensa, on s'usa *mardà* (segons el DCVB 7/234 i 259, s'usa *marrà* a Massalcoreig, Ribera d'Ebre, Baix Aragó, en valencià, mallorquí i menorquí; *mardà* a Ribagorçà, Alt Pallars, Urgell, Priorat, Pego, Tàrbena; el DECat 4/496 indica que "en català occidental i valencià és *mardà* [...] en aragonès [...] en el principat *marrà* és molt general fora del català occidental del Sud i en els Pirineus arriba fins a la Ribagorça" i afegeix que a la vall de Boí fan *marrà* però *mardà* a Benasc) (fig. 19).

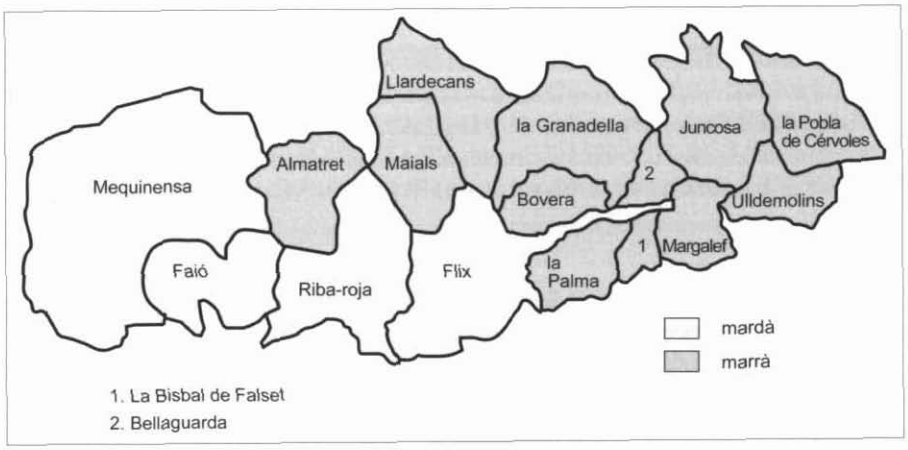

Fig. 19. Marrà

15. meló

La forma *meló* és l'habitual a la majoria de localitat enquestades. A Bovera conviu amb la forma assimilada *moló*; a Mequinensa en diuen *meló d'aulor* (el DCVB 7/332 ja recollia aquesta forma).

16. paloma

Paloma, forma pròpia del bloc occidental, és la majoritària. En el DECat 6/208 s'indica que "s'ha mantingut més en el sentit de 'papallona', especialment certes menes de papalló petit" al Priorat, les Garrigues (Granyena i Sarroca), Vall d'Ebo i Tavernes de Valldigna); però *voligana*, que apareix en la zona del pla de Lleida (Reñé BDNO, 2: 68), articulada amb neutralització de la vocal velar àtona, és d'ús general a la Granadella, Bovera, Bellaguarda i Juncosa (el DECat 9/357 indica que *voliana* es diu a Ripoll, Igualada, Cardona, Sanaüja i Bellpuig; *voligana* a Castellterçol, Plana de Bas i Andorra; i *voligana* a la Granadella). La forma oriental *papallona* es fa servir a la Pobla i *papellona* a Ulldemolins.

17. pebrot

El terme més usat per designar el fruit comestible de la pebrotera és *pebrot*; però *primentó* té també un abast força considerable (segons el DCVB es recull a Fraga, Tortosa, Maestrat, Maella i Cullera); a Mequinensa, Faió, Riba-roja i Flix és d'ús exclusiu; compartit amb *pebrot* a Almatret, Llardecans i la Palma. *Pebrina* s'usa a la Bisbal i a Margalef (on conviu amb *pebrot*).

18. petó

A la part est de la zona estudiada, el terme recollit majoritàriament és *petó*. És d'ús exclusiu a la Granadella, Juncosa, la Pobla, Ulldemolins, Margalef, la Bisbal i la Palma. Juntament amb *beset*, s'ha recollit a Bellaguarda, Bovera, Llardecans i Maials. El terme *bes* es recollí a Flix, Almatret, Mequinensa i Faió (en el DCVB 2/456 es situa *bes* a Lleida i Tortosa). A Riba-roja la forma usual és *besada*.

19. poma

Poma és la forma més usada a la zona estudiada (el DCVB 8/729 la recull a Sort, Lleida, Urgell, Gandesa, Vinaròs, Sueca, Andorra, Esterri, Tortosa, Maestrat, Castelló, València, Alacant i l'Alguer; el DECat 6/673 assenyala que "avui *poma* és el mot d'ús general a la nostra llengua, fora de les localitats de la frontera oest, fins al cap dels Pirineus centrals). Trobem, però, *mançana* a Mequinensa, Almatret, Maials, Llardecans i Faió (aquesta forma fou recollida en el DCVB 7/100 a Lleida, Fraga, Vinaròs, Alcoi, Morella, Tamarit, Calaceit i Pego). A Riba-roja i Flix trobem aquest darrer terme, però amb pèrdua de la nasal adventícia, *maçana* (en la mateixa referència, Alcover la situa a Gandesa, Tortosa, en oriental i en baleàric) (fig. 20).

20. prèssic

Prèssic és la forma més general, si bé també trobem *aubergi* a Mequinensa, Riba-roja i Flix; *préssic* ha estat recollit a Ulldemolins; *préssec* a Faió i la Pobla, i *prèssec* a Juncosa. Segons el DCVB (8/859), *prèssic* s'usa a la Vall d'Aran, Balaguer, Lleida, Urgell, Segarra i Priorat. El DECat (6/798 prèssec) indica que "la pronúncia *prèssic* no em consta, fora d'algun punt de l'Alta Ribagorça, més que a les Borges d'Urgell (BDLC, VI, 40) i a la Granja d'Escarp (1935)".

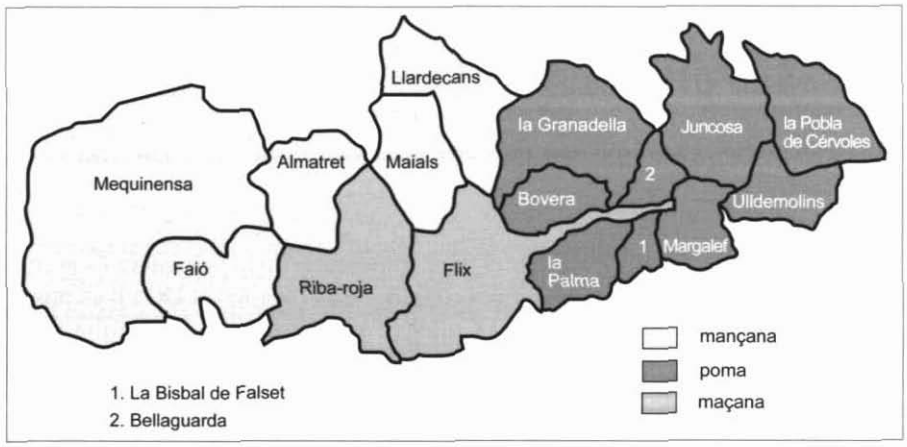

Fig. 20. Poma

21. rabosa

El mamífer carnívor salvatge de peus curts, cua llarga i grossa i pelatge rogenc es diu a tot arreu *rabosa*,[14] menys a Ulldemolins, que usen *aguineu*,[15] i a la Pobla, on s'empra *guineu*. El DECat 7/24 indica que *rabosa* no és solament general en el País Valencià i Balears sinó també al SO del Principat, incloent-hi no sols la comarca de Tortosa i el Matarranya sinó també el Priorat, la Ribera i les Garrigues (fig. 21).

22. ratpenat

Per designar el mamífer volador que s'alimenta de sang, s'han recollit onze variants diferents sobre un total de setze pobles: *muric*[é]*c* a Mequinensa; *muricec* a Faió i Llardecans; *munic*[é]*c* a la Granadella; *mucer*[é]*c* a Almatret; *mulic*[é]*c* a Juncosa; *ratapanat* juntament amb *rapatanat* a Margalef, la Bisbal i la Palma; *ratapà* a la Pobla i Ulldemolins; *marracatà* a Bovera i Bellaguarda; *marxicolí* a Flix, i *marxàcol* a Riba-roja. Les variants formades sobre la base etimològica de MURE- (amb el sufix *-acu* o *-ecu* i/o amb el prefix *ex-*) són lleidatanes (Sanchis Guarner 1956: 115: "todas estas formas occidentales"); les formes compostes de RATTA- (Sanchis Guarner 1956: 116 "los únicos que tienen tradición literaria") amb un adjectiu antic derivat de PENNA i de gènere femení són les més usuals en tortosí (Gimeno 1997, mapa 419; Navarro 1996, 2000*a*: 77 i 2000*b*: 84) i al Priorat. La forma *marracatà*, segons Sanchis Guarner 1956: 118, "permanece sin explicación románica ni arábiga" (també la recull a Bovera). Pel que fa les formes *marxicolí* i *marxàcol*, no apareixen en l'article de Sanchis Guarner.

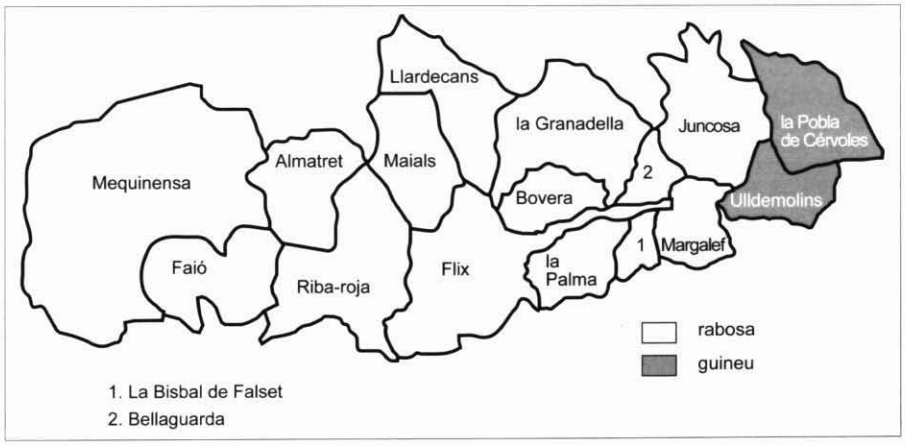

Fig. 21. Rabosa

23. revolví

Revolví és la forma més general per anomenar la turbulència en forma de con que origina el vent (en el DCVB 9/477 es recull a la Ribagorça, Pallars, Conca de Tremp, Balaguer, Urgell, Maella, Mequinensa i Ascó; el DECat 9/363 la situa a Calaceit i Maella). *Remolí* es localitza a Faió, Riba-roja, Flix, la Bisbal i Margalef (segons el DCVB 9/348 és la forma general; el DECat 5/743 indica que és "d'ús general a tot el domini, fins a l'extrem Nord"). Alternen les dos solucions a Mequinensa i Ulldemolins. A la Pobla vam recollir la solució *tortolligó*.

24. runar

Runar és la forma general d'anomenar l'acció de reprendre una actitud poc adequada especialment amb els xiquets (en el DCVB 9/619 es recull a Lleida, Urgell, Segarra, Gandesa i Calaceit), però també trobem *ranyar* a Mequinensa i Faió i *renyar* a Ulldemolins (el DECat 7/253 sobre *renyar* assenyala que "el català central ho ha decantat, en canvi, netament cap a 'reprensió'); *reptar* (recollida en el DCVB 9/392 al Lluçanès, Plana de Vic, Cardona, Solsona, Balaguer, Camp de Tarragona, Tortosa, Maestrat i Cullera) a Almatret, Maials i Llardecans (juntament amb *runar* en els darrers dos pobles); *barallar* a Riba-roja i Flix (en el DCVB 2/279 es recull a S. Feliu de G., Falset, Ulldecona i l'Alguer). Aquesta forma és la més usual al Priorat i a la Ribera (Navarro 2000*a*: 86 i 2000*b*: 81).

25. sàput

De l'amfibi anur anàleg de la granota se'n diu *sapo* a Mequinensa, Faió, Riba-roja i Flix. A la resta hem recollit la variant lleidatana *sàput*. Segons el DECat (7/669 *sapo*), *sàput* "encara s'usa, segons crec, a Gandesa, el Priorat, a Vallclara i Ulldemolins [...] a propòsit de la *Font del Sàput* me'l donaren com a viu, variant deguda a contaminació del sinònim *galàpet/calaput*". Alcover (DCVB, 9: 746) l'assenyala a Tamarit de Llitera i a Lleida.

26. sargantilla

Per referir-se al rèptil saure més petit que el llargandaix, *sargantilla* esdevé la designació més usual a la zona estudiada (*sergantilla* a la Pobla) però també trobem *sangartilla* a la Granadella, Bovera i Bellaguarda; a Ulldemolins les dos solucions; *sardanquilla* a Maials; *sargantalla* a Faió i Flix, i *ranixa* a Riba-roja. La forma *sangartilla* és viva, segons el DCVB (9/754), a l'Urgell, Lleida, Falset i Tamarit. En el DECat (7/680 sargantana) s'apunta que "probablement fou més antiga la forma *sangartana* [...] i, més encara, *sangardilla/sangartilla* [...] aquesta forma s'hagi d'estendre molt més al sud pel català occidental, sinó que ja hi ha *-rt-* a causa del nom general de la *sargantana/sangartana*. S'ha trobat en zones indeterminades, però jo ho tinc anotat d'oïda en el Baix Urgell i el Priorat: *sangartilla* a les Borges B., Castelldans, Soleràs, Granyena, Ulldemolins, Sarroca, Almatret, amb la metàtesi *sargantilla* a Torrebesses, Pobla de Cérvoles, Maials, els Torms; *sergantilla* a Seròs i, fins hi ha *sarganta* a Juncosa i *sangarta* (junt amb *sangartilla*) a Bovera, però més que formes antigues ni primitives,

atès el caràcter merament local, hem de veure en aquestes derivats regressius nascuts del propòsit d'anomenar varietats més grossetes".

27. silló

El recipient portàtil per posar-hi aigua, de terrissa o vidre, habitualment amb nansa, broc i galet, es designa amb el terme *silló*, que és el més general en la zona estudiada, si bé també trobem *selló* a Mequinensa i la Bisbal; a Bovera i Bellaguarda ambdós solucions; a la Palma conviu *selló* amb *càntir*; la forma tortosina *pitxell* es recull a Faió, Riba-roja, Flix i Margalef (el DCVB 8/618 la recull a Flix, Faió i Tortosa), i *canter*[é]*t* a Ulldemolins. Segons el DCVB (9/911) a la Ribagorça, Pallars, Tremp, Balaguer, Urgell, Lleida, Segarra, Garrigues, Conca de Barberà i Camp de Tarragona. Pel DECat (7/755 *selló*), "es tracta d'un mot peculiar del català occidental, desconegut, en canvi en els altres dominis de la llengua [...] variant *selló* des dels Pirineus al Montsec i Balaguer, *silló* d'allí en avall". L'ALC (m. 395) recull *silló* a les Borges, Lleida, Fraga, Tamarit, Benavarri, Balaguer i Tàrrega. Navarro (2000*a*: 41), dins de la Ribera d'Ebre, només recull el terme a la Palma i afegeix que a les Garrigues i arreu de les comarques de Ponent aquest mot és d'ús general (seguint Alcover, DCVB, 9: 911).

28. toronja

Tor[ó]*nja* és la variant de la Palma, la Bisbal, Margalef, Ulldemolins, la Pobla i Juncosa (aquesta variant és recollida en el DCVB 10/159 a Esterri, Isavarri, Pont de S., Torre de C., Pobla de S., Sort i Tremp; segons el DECat 8/315 fou la forma que predominà a l'edat mitjana, tot i que *taronja* era força comuna; el mateix autor assenyala que la variació *to-/ta-* era forta); *tor*[ó]*nja* es localitza a Mequinensa, Llardecans i la Granadella (el DCVB la recull a Fraga); *tar*[ó]*nja* a Bellaguarda, Bovera, Flix, Riba-roja i Faió (el DCVB la situa a Balaguer, Urgell, Gandesa, Vinaròs i Sueca), i *tar*[ó]*nja* a Almatret i Maials (el DCVB no recull aquesta variant).

29. tartany

Per fer referència al cuc de terra, es va recollir *tartany* a totes les localitats, excepte a Mequinesa, Faió, Riba-roja i Flix, on s'usa *tartanya* (el DCVB 10/164 situa la primera a Lleida i, la segona, a Fraga i Tarragona; el DECat 8/325 situa la primera a les Garrigues, el Baix Cinca i el Maestrat, i la segona al Priorat, Ebre i Baix Segre).

30. trumfa

Trumfa és la forma tradicional de Llardecans, la Granadella, Bovera, Bellaguarda, Ulldemolins i la Palma per anomenar el tubercle de la patatera (el DCVB 10/566 la situa a Cerdanya, Ribes, Empordà, Gironès, Garrotxa, Cardona, Reus, Andorra, Vall d'Àneu, Sort, Pont de S., Tremp, Organyà, Llitera, Balaguer i Priorat); *trumfo* a Maials, Juncosa, la Pobla, Margalef, la Bisbal, Flix i Riba-roja (en la mateixa referència, a Ripoll, Empordà, Berguedà, Lluçanès, Plana de Vic, Cardona, Solsona, Ponts, Artesa de S., Lleida, Garrigues, Segarra i S. Coloma de Q.); *pataca* a Faió, Mequinensa i Almatret. El DECat 8/527 indica

que la forma en *-a* apareix al Capcir en forma de *trufa*, més al sud i l'oest amb *-m-* i terra endins fins a l'Ebre "al mig d'aquella zona pirinenca i pre-pirinenca, hi ha un ample sector on la forma popular és el masculí". A tot arreu, però, es va recollir també la forma més general, *patata*.

31. turnell

A bona part de la zona d'estudi hem recollit *turnell* per referir-se a la protuberància del peroné i de la tíbia en el lloc on la cama s'ajunta amb el peu (el DCVB 10/583 la recull a Borreda, Bagà, Pradell d'U. i Maó, també *tornell* a Tremp), però *turmell* a Riba-roja, Llardecans, la Palma, la Bisbal, Ulldemolins i Faió, juntament amb la solució més general (Coromines (DECat 8/599) indica que pronunciat en *-u-* es recull a València, en el català occidental i a Mallorca i critica que Alcover trobi *tormell* a Gandesa i Llucena "mancant tota confirmació i essent suspecte de prejudici etimològic"); *tormell* és la forma recollida a Flix i la Pobla; i *torterol* a Mequinensa.

32. vesc

Per fer referència a la planta paràsita dels pins, s'han recollit vuit formes lèxiques diferents: *visc* a Mequinensa, Maials, Faió i Flix (el DCVB 10/837 la recull a Gandesa, Calaceit, Tortosa, Maestrat, València, Valls, Balears i l'Alguer); *vesc* a Riba-roja, Llardecans, Juncosa i la Bisbal (el DCVB la localitza a Falset); *v*[é]*sc* a la Pobla, Ulldemolins i Margalef (el DCVB la situa a moltes localitats del català central); *butzoga* a Bovera, Bellaguarda i la Palma; *xoca* a Almatret, i *vescó* a la Granadella. El DECat 9/181 indica que "avui les formes es reparteixen el nostre domini lingüístic, separades per una línia que coincideix precisament amb la del començ rigorós del substrat mossàrab, i és ben natural que una noció així la forma mossàriga vagi perdurar entre l'antiga població campestre"; [*e*] al Principat, fora de l'Ebre i del Rosselló.

33. xiscle

S'ha recollit la variant *xiscle* (forma occidental segons el DCVB 10/951; segons el DECat 9/555 forma més antiga; més endavant afegeix "fóra erroni creure que hi ha una separació de les formes *giscle* i *xiscle*") a Almatret, Llardecans, Flix, Bovera, Bellaguarda, Margalef, Riba-roja i la Palma (juntament amb *xill*); *xill* a la Bisbal (el DCVB la recull a Tortosa); *xillit* a Faió (el DCVB la situa a Tortosa, Morella i Castelló); *xelit* a Mequinensa (el DCVB la localitza a Massalcoreig), i *giscle* a Maials, la Granadella, Juncosa, la Pobla i Ulldemolins (el DCVB 6/304 la troba al Camp de Tarragona, Lleida i Urgell; enregistra el diminutiu *gisclet* al Lluçanès).

34. xusclar

Per designar l'acció que consisteix a expirar amb els llavis per treure el líquid d'un recipient, les dos solucions recollides a la zona d'estudi són *xusclar*, a Faió, Almatret, Riba-roja, Flix, Bovera i la Palma (el DCVB 10/976 la localitza a Falset), i *xuclar* a la resta (el DCVB 10/968 la considera la forma occidental). A la Bisbal la forma recollida és *xu*[g:l]*ar*, la qual es retroba a Margalef, on conviu amb *xuclar*. El DECat 9/595 indica que *xusclar* prové del provençal alpí

xusclar que "s'havia estès des de la Toscana fins a Catalunya; si bé línia més flaca, i moridora, en la part central; cf. *xusclar* en el Priorat". Navarro (2000*a* i 2000*b*) situa *xusclar* a la meitat nord de la Ribera d'Ebre i a la localitat de la Serra d'Almos, limítrofa amb el Priorat, i a la meitat sud d'aquesta comarca.

CONCLUSIONS

Partint de les dades recollides en el treball de camp i un cop analitzats els resultats, podem concloure que, efectivament, tal com es preveia en la hipòtesi de partida, la zona alta de la Ribera d'Ebre esdevé una àrea fronterera on confluueixen nombrosos trets lingüístics —qualitativament importants— dels dos subdialectes nord-occidentals que s'hi barregen, això és, del tortosí i del lleidatà. Sembla que no es pot establir una delimitació clara entre ells, el pas de l'un a l'altre no es realitza nítidament, sinó que aquesta àrea presenta solucions mixtes de les dos zones subdialectals. Si prenem com a referència les localitats adjacents a les de la Ribera d'Ebre, tant pel nord com per l'est o l'oest, ens adonem que els trets tortosins i lleidatans també s'entrecreuen i trenquen la unitat comarcal que, *a priori*, hom podia creure que era correlacionada amb la divisió dialectal.

Si observem les localitats de la Ribera d'Ebre ens adonem que els trets tortosins són els que predominen, és per això que cal considerar la part alta de la comarca com una àrea tortosina. Ara bé, la localitat de la Palma d'Ebre presenta un seguit de característiques coincidents amb l'àrea lleidatana i, tenint en compte la globalitat de trets, caldria tipificar-la com una localitat lleidatana. Ampliant l'àrea estudiada a les comarques limítrofes, una de les primeres conclusions que es pot extreure, tot i això, és que —en general— s'ha constatat una presència molt major de característiques pròpies del lleidatà que no pas del tortosí (recordem que dels vuitanta-set trets que hem tingut en compte, setze han estat comuns a totes les localitats i la solució general ha estat la lleidatana en quinze d'aquests trets). Per tant, analitzant quantitativament els resultats, es podria considerar que la zona estudiada, tot i ser de transició, engloba més característiques del subdialecte lleidatà que del tortosí. Cal valorar, però, la *qualitat* d'aquestes característiques (en aquest sentit, és oportú d'assenyalar aquí la consideració de Veny (1991: 121) quan afirma que hi ha una sèrie d'isoglosses que són més importants qualitativament que unes altres per tal de delimitar lingüísticament els diferents dialectes i subdialectes).

Aquest treball de recerca, no obstant això, ha comprovat que hi ha un seguit de característiques tortosines que s'estenen fins més amunt del que els materials dialectològics consultats consideren.

A partir dels resultats obtinguts podríem establir una subdivisió de l'àrea d'estudi en tres zones. Cal destacar, però, que aquesta divisió parteix d'una dosi d'idealització de les dades obtingudes; no és pas, per tant, una delimitació taxativa sinó que està subjecta a múltiples modificacions, en funció del valor qualitatiu que es vulgui donar a les semblances i diferències fonètiques, morfosintàtiques i lèxiques amb la resta de localitats. Tot i aquest advertiment,

sí que és cert que s'han observat unes tendències lingüístiques que dibuixen —a grans trets— tres zones diferents (fig. 22):

ZONA 1: Engloba els municipis de Mequinensa, Faió, Riba-roja i Flix, i es dibuixa com un bloc comú amb moltes més característiques tortosines que la resta de municipis. Aquesta zona seria la que estaria més definida i que actuaria més homogèniament. Cal destacar, però, que de vegades presenten solucions pròpies dels parlars catalans de l'Aragó. Per altra banda, les localitats de Flix i Riba-roja són, de totes, les que presenten més trets lingüístics del subdialecte tortosí i menys del lleidatà.

ZONA 2: La podríem anomenar la zona lleidatana, ja que inclou municipis on les confluències amb el lleidatà són majors. Aquesta zona està composta per la Granadella, Bellaguarda, Bovera, la Palma, la Bisbal, Juncosa, Maials, Llardecans i Almatret. Són poblacions que presenten en un grau major les característiques pròpies del lleidatà i que comparteixen entre elles moltes variants lèxiques. Margalef hi participa de vegades. La localitat de la Palma d'Ebre, com s'ha indicat més amunt, es desmarca de la resta de poblacions de la comarca que s'han tingut en compte i ha computat una quantitat de solucions lingüístiques pròpies del lleidatà molt major que no pas del tortosí. Per altra banda, i atenent al nombre d'afinitats amb el tortosí, podríem distingir una subzona 2a, que està formada per Maials, Llardecans i Almatret (si bé no sempre actuen com un bloc unitari). Les tres poblacions del Segrià seleccionades (pertanyents a les anomenades Garrigues històriques) presenten la particularitat de convergir en moltes ocasions amb les solucions tortosines; és per això que sovint s'arrengleren amb la zona 1.[16]

ZONA 3: La podríem anomenar la zona de transició entre els dos blocs del català. Inclou les poblacions de la Pobla de Cérvoles i Ulldemolins, les quals conformen un altre bloc amb moltes solucions lingüístiques compartides (sobretot en els nivells fonètic i lèxic); Margalef hi convergeix de vegades. Aquesta zona participa sovint de les solucions lleidatanes i per això se suma en ocasions a la zona 2. Aquestes localitats es desmarquen en diverses ocasions de les solucions de la resta, però és obvi que això passi, atès que són municipis que pertanyen a l'àrea de transició entre els dos blocs del català i, per tant, de vegades s'arrengleren amb els parlars orientals.

A banda d'aquesta delimitació, altres conclusions importants que s'han extret de la investigació són les que delimiten de manera prou precisa alguns trets lingüístics del tortosí o del lleidatà:

1. Pel que fa a l'articulació com a velar semioberta de la vocal tònica de *por* i *dos*, articulació considerada tradicionalment pròpia del lleidatà, es pot concloure que arriba fins a la comarca de la Ribera d'Ebre en el cas de *por* i que, per contra, retrocedeix en el cas de *dos* fins a deixar fora de l'àrea on és viva les localitats de les Garrigues que s'han tingut en compte.

2. La metàtesi de la terminació *-aire*, considerada en general una característica del lleidatà, es troba també en les localitats de la Ribera d'Ebre seleccionades (i, fins i tot, en d'altres de més al sud).

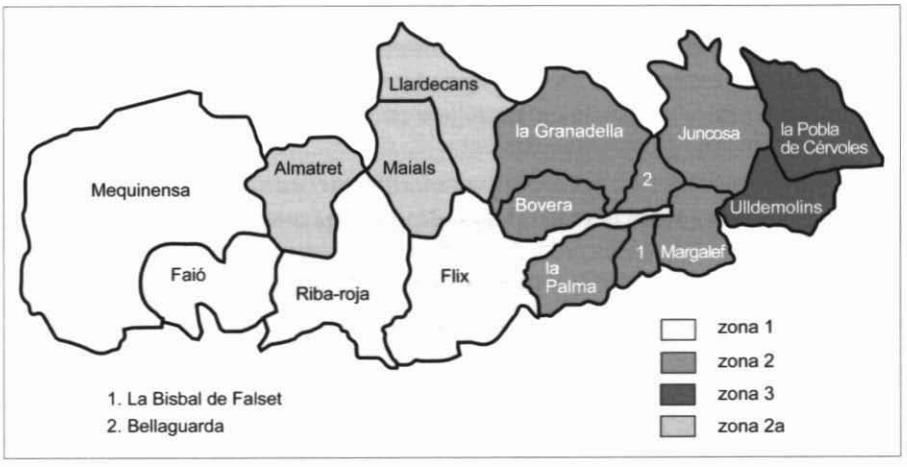

Fig. 22. Zones resultants: tortosina (1), lleidatana (2) i de transició (3)

3. El demostratiu de proximitat apareix sense la partícula de reforçament ACCU/ECCU, no només a les localitats de la Ribera d'Ebre (excepte la Palma) i a Mequinensa, tal com era de preveure segons la bibliografia consultada, sinó també a les poblacions del Segrià que s'han seleccionat,[17] al contrari del que s'esperava trobar *a priori*.

4. Igualment l'omissió de l'article personal davant dels noms propis, que sovint és donada com una característica dels parlars tortosins i valencians, afecta, no només a la Ribera d'Ebre, com seria d'esperar (a excepció de la Palma), sinó també a les tres localitats del Segrià que s'han tingut en compte.

5. La metàtesi en la combinació de la preposició *cap* més l'adverbi locatiu *aquí* o *allí*, pròpia del tortosí i del valencià, es retroba també al Segrià. En aquest cas, però, es tractaria d'una isoglossa discontínua, atès que els municipis de la Ribera d'Ebre seleccionats no la presenten.

6. Un dels trets qualificats en la majoria d'estudis dialectològics com a "propi i genuí" del tortosí, això és, la coincidència entre les persones 4 i 5 del present i de l'imperfet de subjuntiu és, al nostre parer i a la vista dels resultats obtinguts, una isoglossa discontínua que puja fins a les comarques del Baix Cinca, el Segrià i les Garrigues; per tant, o bé no és un tret subdialectal tan genuí com hom ha cregut o bé cal modificar-ne la circumscripció i ampliar-ne l'àrea geogràfica.

Per acabar, tenint sempre present que aquest que presentem és un treball exploratori que demanaria una investigació més exhaustiva[18] i una ampliació dels trets lingüístics estudiats, creiem que els resultats de la recerca demostren que, per una banda, l'estructura administrativa no es correspon amb la realitat geolingüística i, per l'altra, que la comarca de la Ribera d'Ebre i aquesta zona

geogràfica es troba situada en una interconnexió de dos àrees subdialectals contigües dins del nord-occidental, el tortosí i el lleidatà,[19] tot i que la majoria de poblacions (exceptuant les de la zona 1) presenten moltes més característiques del lleidatà i comparteixen aquells trets tortosins que aquest subdialecte té de comuns amb la resta del dialecte.

Finalment, voldríem aprofitar per manifestar, una vegada més (Cubells 2001: 160), la imperiosa necessitat de definir d'una manera precisa, coherent i científica el subdialecte lleidatà. Aquest estudi és essencial per poder d'ubicar zones encara avui òrfenes quant a estudis geolingüístics.

AGRAÏMENTS

A tots veïns del pobles que ens han facilitat el contacte amb els entrevistats, i especialment als informants que han sofert pacientment l'allau de preguntes, els agraïm sincerament la col·laboració i el tracte dispensat. També agraïm als doctors Pere Navarro i a Ramon Sistac la lectura que han fet del treball i els seus suggeriments.

BIBLIOGRAFIA

AGUSTÍ, A. (ed.) (1996): *"El nord-occidental entre dues llengües?" Actes de les Jornades d'estudi del català nord-occidental. Lleida, 15, 16, 17 i 18 de novembre de 1995*. Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida.

ALCOVER, A. M. (1902): "Varietats dialectals que presenta el català", *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana* (BDLlC), I: 149-158.

ALCOVER, A. M. (1908*a*): "Una mica de dialectologia catalana", *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, IV: 194-303.

ALCOVER, A. M. (1908*b*): "La gramàtica valenciana és la mateixa gramàtica catalana", *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, IV: 164.

ALCOVER, A. M. (1908*c*): "La llengua catalana té sintacsis pròpia", *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, 350-399.

ALCOVER, A. M. I MOLL, F. de B. (1969): *Diccionari Català-Valencià-Balear* (DCVB). Editorial Moll, Palma de Mallorca.

ALEGRE, M. (1991): *Dialectologia Catalana*. Ed. Teide, Barcelona.

ALONSO, H. I SUÏLS, J. (1998): "La no concordança dels verbs intransitius en català nord-occidental", *Cahiers d'Études Romanes*, 10. Universitat de Tolosa / Le Mirail, Centre de Linguistique et de Dialectologie, Tolosa de Llenguadoc.

ARAGONÈS, A. (1997): "Llengües i dialectes del Bisbat de Tortosa. Una visió de principis de segle", *Nous Col·loquis*.

ARQUÉS ARRUFAT, R. (1910): "Variants de la llengua catalana parlada a les Borges d'Urgell i pobles veïns de la Plana", *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, VI: 33-40, 49-56, 69-75, 85-94. Reproduït a *Butlletí de Dialectologia Nord-occidental* (BDNO). (1982): Edicions del Butlletí, Fondarella, I: 39-72. [Citem des d'aquí.]

BADIA MARGARIT, A.M. (1951): *Gramática Histórica Catalana*. Barcelona: Ed. Noguer. [Citem per l'edició traduïda (1984): *Gramàtica històrica catalana*. Ed. Tres i Quatre, València.]

BADIA MARGARIT, A.M. (1979): "Petita disquisició sobre el lleidatà *prou / prouta*. Estructura i analogia". *Homenaje a Samuel Gili Gaya (in memoriam)*, a cura de G. Suárez. Biblograf, Barcelona, p. 59-63.

BARNILS, P. (1913): "El dialecte lleidetà", *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, VII. Palma de Mallorca. Reproduït a "Tres articles de Pere Barnils", a cura de Jaume Simó, dins *BDNO*, II: 62-64.

BARNILS, P. (1919): "Els dialectes catalans", *Butlletí de Dialectologia Catalana*, VII: 1-10.

BIARNÉS, C. I CID, J. (1984): *Guia de la Ribera d'Ebre*. Tarragona: Eds. de la Llibreria de la Rambla.

BUJ, À. (1998): "Aproximació geolingüística als parlars del Montsià". Tesi de llicenciatura. Universitat Rovira i Virgili [inèdita].

BUJ, À. (2000): "Extensió, límits i terminologia del tortosí segons diverses fonts bibliogràfiques". Comunicació presentada al II Curs de Filologia Valenciana en honor de Joan Veny (maig de 2000).

Caplletra. Revista Internacional de Filologia, núm. 25 (1998) i 26 (1999). Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.

COLOMINA, J. (1995): *Els valencians i la llengua normativa*. Alacant: Generalitat Valenciana, Conselleria d'Eduació i Ciència, Institut de Cultura "Juan Gil-Albert", Diputació d'Alacant, Alacant.

COLOMINA, J. (1999): *Dialectologia catalana. Introducció i guia bibliogràfica*. Universitat d'Alacant / Secretariat de Publicacions i Departament de Filologia Catalana, Alacant.

COROMINES, J. (1954): *El que s'ha de saber de la llengua catalana*. Editorial Moll, Palma de Mallorca.

COROMINES, J. (1980): *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana* (DECat). Curial Edicions Catalanes, Barcelona.

CREUS, I.; CASANOVAS, M. (1999): "Apunts sobre el lleidatà: fonètica i morfosintaxi", *Zeitschrift für Katalanistik. Revista d'Estudis Catalans*, 12. Tübingen.

CUBELLS, O. (2000): "Unes fronteres que no són lingüístiques: la cruïlla la Bisbal, la Palma, Bovera", dins PUSCH, C. (ed.). *Katalanisch in Geschichte und Gegenwart. Sprachwissenschaftliche Beiträge - Estudis de linguistica*. Tübingen: Stauffenburg Verlag, pàg. 111-127 [en premsa].

CUBELLS, O. (2001): *El parlar de la Palma d'Ebre (Ribera d'Ebre)*. Associació Cultural L'Espona, la Palma d'Ebre. Tesi de llicenciatura.

CUBELLS, O. (2005): "Els parlars de la Ribera d'Ebre. Estudi geolingüístic". Universitat Rovira i Virgili. Tesi doctoral. En procés de publicació.

GALAN, J.; MORET, H. (1995): *Estudi descriptiu de la llengua de Fraga*. Institut d'Estudis del Baix Cinca / Ajuntament de Fraga, Calaceit.

GILI GAYA, S. (1931): "Estudi fonètic del parlar de Lleida", *Miscelánea filológica dedicada a don Antonio M. Alcover*. Palma de Mallorca, 241-255.

GIMENO, L. (1982): "Precisions geolingüístiques sobre el tortosí". Tesi de llicenciatura. Universitat de Barcelona, Barcelona [inèdita].

GIMENO, L. (1986): "El tortosí septentrional", *Actes del Setè Col·loqui Interncional de Llengua i Literatura Catalanes*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, p. 619-632.

GIMENO, L. (1991): "El tortosí. Extensió i característiques dialectals". *A sol post*,2: 171-192. Marfil, Alcoi.

GIMENO, L. (1994): *Estudi lingüístic dels parlars de les comarques del nord de Castelló*. Universitat Jaume I, Castelló de la Plana.

GIMENO, L. (1997): *Atles lingüístic de la Diòcesi de Tortosa*. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.

GINEBRA, J. (1992): "Projecte docent" (per a un concurs a professor titular) [inèdit].

Gran enciclopèdia catalana. (1990): Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

Gran geografia comarcal de Catalunya. (1984): Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

GRIERA, A. (1920): "El català occidental", *Butlletí de Dialectologia Catalana*, VIII: 35-39 i IX: 1-3.

GRIERA, A. (1921): *Contribució a una dialectologia catalana*. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.

GRIERA, A. (1923): *Atlas lingüístic de Catalunya* (ALC). Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.

MARTÍ, J. (1986): "Dialectologia social. Estudi de les localitats de Marçà, la Torre de Fontaubella, Margalef de Montsant i Alió", *Actes del Setè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, p. 545-583.

MASSIP, M. À. (1989): *Aproximació descriptiva al parlar tortosí*. Institut d'Estudis Taraconenses Ramon Berenguer IV, Tarragona.

MOLL, F. de B. (1929-1932): "Flexió verbal en els dialectes catalans", *Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura* (AORLL), *II* (1929), 73-184; *III* (1930), 13-168; *IV* (1931), 9-104; *V* (1932), 9-72.

MOLL, F. de B. (1952): *Gramática histórica catalana*. Ed. Gredos, Madrid [Citem per l'edició traduïda (1991): *Gramàtica històrica catalana*. Universitat de València, València.]

NAVARRO, P. (1992): *El parlar de la Fatarella*. Centre d'Estudis de la Terra Alta, Calaceit.

NAVARRO, P. (1996): *Els parlars de la Terra Alta*. 2 vols. Diputació de Tarragona, Tarragona. Tesi doctoral.

NAVARRO, P. (2000*a*): *Aproximació geolingüística als parlars de la Ribera d'Ebre*. Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre, Flix.

NAVARRO, P. (2000*b*): *Aproximació geolingüística als parlars del Priorat*. Migdia Serveis Culturals, Albarca.

NAVARRO P.; PRADILLA, M.A. (1999): "Qüestions geolingüístiques i sociolingüístiques a l'entorn del tortosí". *Societat d'Onomàstica. Butlletí Interior*. XXIII Col·loqui General de la Societat d'Onomàstica. Ulldecona, 25 i 26 d'octubre de 1999.

PLAZA, C. (1996): *La parla de la Conca de Barberà*. Institut d'Estudis Tarraconenses, Tarragona.

PORREDON, R. (1992): *De Llevant fins a Ponent. Els parlars catalans*. Ed. de la Magrana, Barcelona.

PUEYO, M. (1976): "L'estructura fonològica del vocalisme lleidatà" [treball inèdit].

RECASENS, D. (1985): *Estudi lingüístic sobre la parla del Camp de Tarragona*. Curial / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.

RECASENS, D. (1990): "Tendències de realització fonètica i classificació dialectal al domini lingüístic català". *Temes de fonètica i lingüística del català*. Publicacions de la Diputació de Tarragona, Tarragona.

RECASENS, D. (1991): *Fonètica descriptiva del català*. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona. [Citem per l'edició de 1996.]

REÑÉ, J. (1982): "Cinc estudis sobre lèxic nord-occidental", *Butlletí de Dialectologia Nord-occidental*. Edicions del Butlletí, Fondarella, II: 67-69.

REÑÉ, J. (1985): "Més sobre lèxic nord-occidental". BDNO, IV: 18-24.

REÑÉ, J. (1997): *Els noms del caragol i altres paraules pròpies de la comarca de la Ribera d'Ebre*. Edicions Palestra, Fondarella.

SANCHIS GUARNER, M. (1956): "Los nombres del murciélago en el dominio catalán", *Revista de Filología Española*, XL: 91-125.

SATORRA, J. (2000*a*): "Notes de dialectologia garriguenca". *Actes de la segona trobada d'estudiosos de les Garrigues*. Ajuntament de Tarrés, Tarrés.

SATORRA, J. (2000*b*): "División eclesiástica y división dialectal: el caso de las comarcas de les Garrigues y de l'Urgell". *IV Congreso de Lingüística*. Cadis: Universitat de Cadis [pendent de publicació].

SATORRA, J. (2001): "El parlar del Vilosell (les Garrigues)". Tesi de llicenciatura. Universitat de Lleida, Lleida [inèdita].

SISTAC, R. (1990): "Els parlars de Ponent", *Ilerda. Humanitats*, XLVIII. Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, p. 191-195.

SISTAC, R. (1993): *El ribagorçà a l'Alta Llitera. Els parlars de la vall de la Sosa de Peralta*. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona. Tesi doctoral.

SISTAC, R. (1998): *El català d'Àneu. Reflexions a l'entorn dels dialectes contemporanis*. Consell Cultural de les Valls d'Àneu, Esterri d'Àneu. Petits Quaderns del Consell I.

SOLÀ, J. (1973): *Estudis de sintaxi catalana*. Edicions 62, Barcelona.

SOLÀ, J. (1990): *Lingüística i normativa*. Empúries, Barcelona.

SOLÀ, J. (1994): *Sintaxi normativa: estat de la qüestió*. Empúries, Barcelona.

SOLANS, E. (1990): "Introducció a la morfosintaxi de la parla nord-occidental (Lleida)", *Ilerda. Humanitats*. Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, XLVIII: 209-215.

SOLANS, E. (1996): *Estudi fonètic de la parla de Lleida*. Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida.

TURULL, A. (1990): "Notes sobre el lleidatà", *Ilerda. Humanitats*. Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, XLVIII: 201-206.

VALLVERDÚ, J. (1976): "Un ús d'imperatiu futur en terres de Lleida", *Butlletí Interior dels Seminaris de la DEC*, 133-134: 8.

VEGA, C. (1993): "El parlar de la Ribera d'Ebre dins el domini lingüístic català", Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre. *Miscel·lània* 9: 79-90.

VENY, J. (1958-1960): "Paralelismos léxicos en los dialectos catalanes". *Revista de Filología Española*, XLII: 91-149; XLIII: 117-202.

VENY, J. (1982): *Els parlars catalans*. Editorial Moll, Palma de Mallorca. [Citem per les edicions de 1991[10] i 1998[12].]

VENY, J. (1984): *Estudis de geolingüística catalana*. Edicions 62, Barcelona.

VIAPLANA, J. (1985): "En relació a la distinció oriental-occidental. Notes crítiques sobre el mapa dialectal del català". *Miscel·lània Badia*, 2: 27-36.

VIAPLANA, J. (1999): *Entre la dialectolgia i la lingüística*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.

NOTES

1. Incloem Mequinensa a l'àrea de Lleida i Faió a la de Tarragona per motius pràctics, tot i que —pròpiament— pertanyen a la de Saragossa.

2. Per a la configuració de la comarca de la Ribera d'Ebre s'han seguit els criteris aplicats per la *Gran geografia comarcal de Catalunya* (1993) i per la *Guia de la Ribera d'Ebre* (1984), les quals inclouen aquesta localitat aragonesa dins de la comarca.

3. Les característiques que hem tingut en compte són les que apareixen en el capítol següent.

4. El treball de camp que s'ha dut a terme per un dels autors d'aquest article per a la realització de la tesi doctoral sobre els parlars de la Ribera d'Ebre així ho confirma.

5. En realitat, aquesta construcció es crea a partir d'una estructura formada pel verb ANAR conjugat més el verb ANAR en gerundi més un altre verb també en gerundi (*anem 'nant marxant*), que Ginebra (1992: 85) anomena perífrasi sobreprogressiva. Un darrer pas d'aquest procés seria al que nosaltres ens referim. Per a una explicació més aprofundida del fenomen es pot consultar Cubells 2001: 99-100.

6. Cal advertir, però, que es tracta d'un cultisme. Sobre l'evolució de la vocal en els cultismes, vegeu Recasens (1996: 86).

7. Veny (1959: 10) assenyala que "ha conservado la [ó] en catalán y algunas zonas del Pirineo occidental, mientras que en balear, valenciano y parte del catalán occidental ha pasado a pronunciarse abierta".

8. A Margalef, però, la població més jove realitza una [a]; és possible que es tracti d'un fenomen lingüístic en procés de canvi.

9. Cal indicar, tanmateix, que són percepcions auditives; per determinar exactament cadascuna de les variants fonètiques caldria haver fet una comprovació empírica del material lingüístic, que ara no ha estat possible de realitzar.

10. Per a una aproximació a l'inventari pronominal de la varietat lleidatana, es pot consultar Casanovas i Creus (1999: 100).

11. Plaza (1996: 76) indica que "la primera variant, [u], comprèn les realitzacions velars, des de gairebé [ɔ] fins a la velar relaxada, gairebé central, [a]. De vegades, aquest darrer so és molt difícil de distingir de [ə] i només un estudi fonètic de cada parlant podria intentar aclarir-ho". Satorra (2001: 83) empra el símbol [ɛ] i assenyala que "la pronunciació d'aquesta vocal palatal semioberta és més oberta i medial que en d'altres casos i, a vegades, pot percebre's com a neutra".

12. A Margalef també hem recollit [a].

13. El DECat (3/662) indica que *espona* de terra "avui, en sentit topogràfic, és un mot de tot el català occidental, des de l'Alt Pallars fins a les Garrigues (ja no en el Priorat, on diuen *marges* per al dels camps)"; i *espona* de pedra ho situa "al Vilosell, Granadella, Aspa, Almatret, Alfès, la Vileta i Alins de Llitera". Sobre *ribas/-st* el mateix autor indica que és un "mot d'àrea complementària de sentit molt semblant" i més endavant situa *ribàs* al Rosselló i la Vila Joiosa i *ribast* a Roses i "al Nord-est i estrany no sols a les llengües germanes, sinó també al País Valencià, les Illes, i la major part del Principat, torna a aparéixer en un altre rodal del sud d'aquest [...] en el baix Segre".

14. En el DCVB 9/82 es recull al Pont de Suert, Calaceit, Tortosa, Maestrat, Morella, Xàtiva, Pego, Benidorm, Pla d'Urgell, Falset, Gandesa, Alcoi i València.

15. El DCVB 1/321 la recull a Eivissa.

16. En aquest sentit, és important assenyalar que Maials va pertànyer fins al 1957 a la diòcesi de Tortosa. Llardecans el 1618 passà a pertànyer a la baronia de Maials i s'ha de destacar que Francesc de Santcliment, senyor d'aquesta localitat, tenia grans latifundis a la Palma i Flix.

17. També ho hem sentit en altres localitats del Baix Segre, com són Alcarràs i Soses.

18. Tal com s'ha assenyalat en els apartats Introducció i Metodologia, tant el treball de camp com la realització d'aquest estudi es van fer els anys 2000-2001. El juliol de 2005, però, es va presentar la tesi doctoral sobre els parlars de la Ribera d'Ebre (Cubells, 2005), la qual confirma aquestes dades pel que fa a les poblacions riberenques.

19. Pel que fa a la realitat lingüística de la Ribera d'Ebre, això ja ho apuntava Carles Vega (1993: 88).